

3 KRONIKA²⁰²¹ 69

IZ ZGODOVINE ŠOŠTANJA

69
2021

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

Iz zgodovine Šoštanja

Uredil Miha Preinfalk

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2021, letnik 69, številka 3 – Iz zgodovine Šoštanja

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Eva Holz (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana),
dr. Miha Kosi (Ljubljana), dr. Harald Krahwinkler (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágy (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

25. oktobra 2021

Naslednja številka izide/ Next issue:

februar/ February 2022

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gašperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič

UDK/ UDC:

Breda Pajsar

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Cena te številke v prosti prodaji je/ Single issue 20,00 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency

ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Izid te številke je finančno podprla tudi Občina Šoštanj

OBČINA ŠOŠTANJ

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

500 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus; Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Prapor trga Šoštanj iz leta 1791 / Banner of the market town of Šoštanj from 1791 (Universalmuseum Joanneum, inv. št. / Inv. Nr. 951)

Na zadnji strani/ Back cover: Neorenesančni okras na Kajuhovem domu (nekdanji hotel Avstrija) v Šoštanju / Neo-Renaissance decoration on the façade of the »Kajuhov dom« (former Hotel Austria) in Šoštanj (foto / Photo: Barbara Žabota)

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)

ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4Šoštanj)(082)

IZ zgodovine Šoštanja / uredil Miha Preinfalk ; [prevodi povzetkov Manca Gašperšič - angleščina]. -
Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2021. - (Kronika, ISSN 0023-4923 ; letn. 69, št. 3)

ISBN 978-961-6777-28-5
COBISS.SI-ID 82590467

KAZALO

Miha Preinfalk:	Šoštanj – na poti iskanja nekdanje veljave.....	407
	Šoštanj: On the path of retracing its former standing	409

Razprave

Tone Ravnikar:	Trg Šoštanj v srednjem veku	411
Boris Golec:	Šoštanj v stoletjih trške avtonomije.....	425
Boris Golec:	Trg Šoštanj po prvem ljudskem štetju leta 1754.....	473
Igor Sapač:	Gradova Žamberk in Forhtenek. Arhitekturnozgodovinski oris	493
Igor Sapač:	Grad in dvorca v Šoštanju. Arhitekturnozgodovinski oris	533
Miha Preinfalk:	Rodbina Del-Negro. Genealoška skica šoštanjskih graščakov	619
Rok Poles:	S praporom in partizano skozi luknjo pri vretenu. Prostorske in obredne značilnosti obhoda pomirja trga Šoštanj.....	639
Lilijana Urlep:	Kako je trg Šoštanj v obdobju jožefinskih cerkvenih reform skoraj dobil samostojno župnijo. Izsek iz cerkvenoupravne zgodovine trga Šoštanj	673
Aleksander Žižek:	Med hudodelci Deželjskega sodišča Šoštanj.....	687
Aleksandra Gačič:	Odšli so iz Šoštanja, a nikoli pozabili nanj – Josip, Mihael in Bogumil Vošnjak.....	703
Franc Rozman, Miha Šimac:	<i>Vse doseže, kar mu drago:</i> Johann baron Samonigg (1839–1915)	717
David Vidmar Čeru:	»Živel najmlajše mesto štajerskega zaledja!« Administrativni povzdig Šoštanja iz trga v mesto maja 1911	739
Miran Aplinc:	Šoštanj in Šaleška dolina v popisih prebivalstva od druge polovice 19. stoletja do druge svetovne vojne.....	757
Miha Šimac:	<i>Pozdravi iz Šoštanja:</i> od časopisnih notic do zaporniških aktov (1890–1918)	773
Špela Poles:	Poldrugi vagon kanditov in slaščic na mesec. O Rajšterjevi tovarni čokolade, bonbonov in slaščic v Šoštanju	785
Bogdana Marinac:	Dušan Mayer, kapitan dolge plovbe iz Šoštanja, in življenje pomorščakov v njegovem času	797
Klemen Kocjančič:	»Hitlerjansko gnezdo«: iz zgodovine Šoštanja med drugo svetovno vojno	823
Danilo Čebul:	Živeti v Šoštanju – mestu luči in visokih dimnikov	843
Bogdan Kolar:	Lokovičan Ivan Kešpret – fotograf in učitelj v Indiji	865

Milana Klemen, Urška Todosovska-Šmajdek:

Vila Mayer, vila Široko in dvorec Gutenbüchel
s parkom – konservatorski oris stavbne in
vrtnoarhitekturne dediščine875

Luka Bogovčič:

Ponovno odkrite lepote in skrivnosti Vile Mayer.
Konservatorsko-restavratorski posegi v Vili Mayer897

**Matija Zorn, Mateja Breg Valjavec,
Daniela Ribeiro:**

Preoblikovanje pokrajine zaradi pridobivanja
lignita – na primeru Šoštanja in okolice.....915

Gradivo

Domoznanska dejavnost Knjižnice Velenje
(*Andreja Ažber*)929

Po razstavah

Muzej usnjarstva na Slovenskem (MUS)
(*Miran Aplinc*)935

Vila Mayer (*Špela Poles*).....941

1.05 Poljudni članek

UDK 316.728(497.4Šoštanj)
929Čebul D.:82-94

Prejeto: 20. 8. 2021

Danilo Čebulelektrotehnik, upokojenec, Prešernov trg 4, SI-3325 Šoštanj
E-pošta: danilo.cebul@gmail.com

Živeti v Šoštanju – mestu luči in visokih dimnikov

IZVLEČEK

To je spomin na življenje v mestu Šoštanj, nastalem zaradi uspešne usnjarske industrije, ki ga je povzdignila v prestolnico Šaleške doline. Povojno gospodarstvo je stavilo razvoj na energetske panoge, temelječe na pridobivanju energenta in proizvodnji električne energije. Obe dejavnosti sta usodno vplivali na življenje v mestu ter spremenili njegov položaj v družbi in prostoru. Zapis je zgolj moje spominsko podoživljanje dogajanj v prostoru, v katerem živim vse življenje.

KLJUČNE BESEDE

Šoštanj, spomini, tovarna usnja, premogovnik, elektrarna, Šaleška dolina

ABSTRACT

LIFE IN ŠOŠTANJ – THE TOWN OF LIGHTS AND TALL CHIMNEYS

These are the reminiscences of the life in the town of Šoštanj, elevated by its successful leather industry into the capital of the Šalek Valley. The development of postwar economy was firmly anchored in energy industry based on energy source extraction and generation of electricity. Both economic activities had a profound impact on the town's life as well as its status both in society and space. This record is my personal journey through the memories of events that marked the area in which I have spent my entire life.

KEY WORDS

Šoštanj, reminiscences, leather factory, coal mine, power plant, Šalek Valley

Uvod

Šoštanj je mesto na zahodu Šaleške doline. Je majhno, ne šteje niti 3000 duš; morda je ravno zaradi tega dovolj veliko, da se prebivalstvo v njem dobro počuti in je medsebojno povezano. Prvotno naselje, ki je sčasoma preraslo v trg in je pred 110 leti pridobilo celo mestne pravice, je pomembno vplivalo na življenje ljudi in pretok blaga po celotni dolini in zunaj nje. Povezovalo je savinjsko in koroško pokrajino, skozi mesto je vodila pomembna železniška proga med Celjem in Dravogradom. Pot v širni svet je bila tako prebivalcem odprta, veliko pa jih je tudi privabila. Mesto je postalo politično in gospodarsko središče doline, ki ga *Ilustrirani Slovenec* leta 1931 imenuje metropola Šaleške doline.

»Ko se je Peter Ogriz okoli leta 1848 odpravil v Šoštanj, kjer bo nastopil službo trgovskega pomočnika pri daleč naokoli znanem trgovcu Samoniku, se je s konjsko vprego pripeljal skozi zlata žitna polja, ki so bogatila dolino, in prispel do cerkve svetega Mihaela. Pogled se mu je odprl na trg Šoštanj, z mogočno graščino, cerkvico svetega Mohorja in Fortunata ter na vzpetino, kjer nad trgom dominira stari grad, imenovani Pusti grad.« Tako je eden največjih Šoštanjčanov dr. Josip Vošnjak¹ v povesti *Navzgor – navzdol* v liku glavnega junaka zgodbe podoživljal čas svoje mladosti. Ob podobi, ki se mu je za vedno vtisnila v spomin, in kasneje, ko ga je usoda popeljala v širni svet, se je v mislih večkrat zatekal v čas svoje mladosti in življenja v trgu Šoštanj.

O življenju v Šoštanju, še kot trgu ali kasneje kot mestu, je bilo napisanega že zelo veliko. Sodobniki smo radi prebirali ta dela, v katerih so si bili vsi enotni o prijetnosti kraja, dobrih ljudeh in o lepoti narave, ki obdaja to prelepo dolino. Čeprav je bilo v preteklosti veliko zgodovinskih dogodkov, ki so prebivalstvo pogнали na nasprotno bregove, so si bili edini glede navezanosti na mesto, kjer so živeli, ustvarjali in pustili sledi. Svoje mesto so imeli preprosto radi. In četudi so ga v času velikih preizkušenj mnogi morali zapustiti za vedno, so kančec navezanosti nanj ohranili do konca svojih dni. Generacije nekdanjih Šoštanjčanov, ne glede na njihov družbeni status, so o svojem življenju in počutju v mestu govorile z lepimi spomini.

Današnji popotnik, ki potuje skozi Šaleško dolino, bo zaman iskal pogled, s katerim se je srečal trgovski pomočnik na poti k Samoniku. Spremembe v prostoru zadnjih petdeset let so bile za mesto Šoštanj usodne. Cesta skozi Družmirje se je skupaj z vasjo že zdavnaj pogreznila v jezersko dno. Tudi cerkve svetega Mihaela že dolgo ni več. Do mesta lahko dostopamo le po levem bregu reke Pake, stisnjenem pod Lokoviško hribovje, mimo zadnjega še delujočega premogovnika v državi. Mnogim obi-

skovalcem zastane dih, ko se jim pred očmi pojavi silhueta mogočne termoelektrarne. Spreleti jih dvom o pravilni izbiri ceste, ki nas pod konstrukcijami in transportnimi trakovi vodi do mesta Šoštanj. Pa vendarle, če se popotniku uspe otresti prvega vtisa, lahko v tem kraju še vedno odkrije mnoge zanimivosti, ki ga bogatijo.

Spomini in vrednote

Spomini mi vedno pogostejše odtavajo v čas mladosti, v čas Šoštanja izpred več kot pol stoletja, v čas, ko je mesto že pričelo oblikovati svojo novo podobo, ki jo je omogočal povojni zagon nove socialistične stvarnosti. Mesto, ki je bilo še sorazmerno mlado, je po vojni leta 1945 na mestni hiši izobesilo že četrto državno zastavo. Novi prebivalci so že zapolnili objekte nekdanjih lastnikov, posestnikov ali »nacionalnih sovražnikov«. Povojno podržavljanje v Šoštanju se je dotaknilo veliko prebivalcev in njihovih življenjskih usod.

Kmalu so se uveljavile nove vrednote, ki so prsegale na novo družbeno ureditev, pridobljeno z velikino narodnoosvobodilnega boja. Spomenik žrtvam vojne je obeležil prostor, kjer je leto kasneje zrastle nova velika občina. Dve leti, od 1954 do 1955, je bil v njej celo sedež okraja. Predvsem starejši prebivalci so ji rekli komuna. Tudi mladi smo kasneje povzeli to poimenovanje in smo se vedno dobivali pri njej, lahko smo se kotalkali po gladkem teracu.

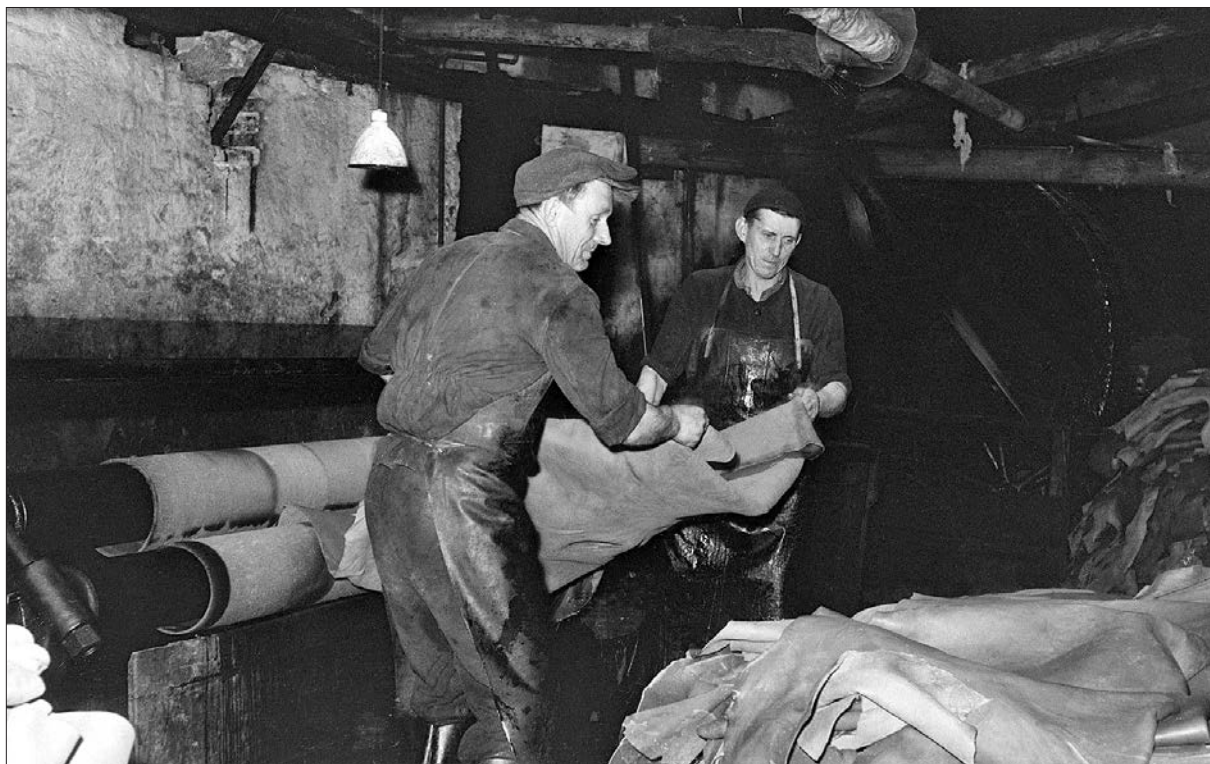
Kip Marije, zaščitnice trga pred poplavami, je Glavni trg zapustil že leta 1952. V vnemi nove ideologije je bilo porušeni še nekaj drugih verskih obeležij po mestu, mi je dogajanje v petdesetih pojasnil Anton Levar,² ki si je takrat drznil odkloniti sodelovanje pri tem početju. Čeprav je gospod Levar sodil med ljudi, ki so verjeli v novi družbeni red, je prav zaradi omenjenih dogodkov življenjsko pot nadaljeval kot globoko veren kristjan. Za katoliško skupnost v Šoštanju je postoril veliko dobrega.

Zanos oblasti v Šoštanju po drugi svetovni vojni je bil velik. V slabem desetletju in pol so bili v mestu izvedeni veliki gradbeni posegi. Velika občina Šoštanj se je kmalu ponašala z dvema mestoma, Šoštanjem in novozgrajenim Velenjem. V neposredni bližini sedeža občine je bil poleg Zadrúžnega doma zgrajen še Sindikalni dom. Na Tekavčevi cesti je leta 1955 pričela poslovati nova Komunalna banka z upravnim poslopjem.

Zgrajena so bila tudi nova blokovna stanovanja na Levstikovi, Kajuhovi, Tekavčevi in Cankarjevi cesti. Bloke so Šoštanjčani imenovali po njihovih prebivalcih, kot učiteljski, elektrarniški, fabriški, borčevski. V Metlečah so zgradili nadomestne bloke za stanovalce, ki so bili tja preseljeni iz Agrarije. Na me-

¹ Josip Vošnjak, slovenski politik, zdravnik in pisatelj (4. 1. 1834, Šoštanj – 21. 10. 1911, Visole pri Slovenski Bistrici).

² Anton Levar, avtor kronike PGD Šoštanj – mesto, častni član društva (1919, Bočna – 2002, Šoštanj).

Usnjarja Kaplan in Dimc (Miha Plaznik in Adolf Videmšek) pri delu v strojnari Vegetabila (Motiv iz tovarne usnja v Šoštanju, avtor fotografije Jože Gal, 18. marec 1960, <https://commons.wikimedia.org/wiki/>).

stu te delavske kolonije fabriških usnjarjev, v kateri je od izgradnje leta 1902 obratovala prva Elektrarna Šoštanj, je leta 1956 zrasla nova moderna termoelektrarna z napredno zahodno tehnologijo, ki je bila v tistem času največja v državi. 19. avgusta 1958 je na ogled elektrarne prišel sam predsednik države Tito.

Mesto je bilo tako na zahodni strani obdano z mogočno usnjarno, na vzhodni pa z novo termoelektrarno. Obe gospodarstvi, ki sta takrat uravnotežno delovali v prostoru, sta napovedovali varen razcvet mesta in utrditev njegove vloge. Usnjarna se je z izgradnjo nove proizvodne enote za pridobivanje usnja po kromovem postopku leta 1960 bistveno posodobila in izboljšala pogoje dela. Število zaposlenih je naraslo na 600. Šoštanjčani so bili v tistem času eksistenčno bolj navezani na *fabriko*, tako so imenovali usnjarno, kot na novo elektrarno. S časom se je to razmerje spremenilo in veliko kvalitetnega kadra tovarne usnja s področja elektro in strojnega vzdrževanja je bilo prezaposlenega v novo termoelektrarno. »Vzrok je bil v povojni krizi usnjarne, ki jo je zaradi potreb po vlaganju lastnih denarnih viškov v razvoj težke industrije doletela leta 1965 in se je po velikem požaru leta 1966 samo še stopnjevala«, mi je leta 2006 dogajanje tistega časa opisal gospod Herman Lešnik,³ nekdanji predsednik delavskega sveta v TU

Šoštanj. Njegov prispevek pri izgradnji usnjarskega muzeja v Šoštanju je bil zelo pomemben.

Za potrebe delavcev in vodstvenega kadra nove termoelektrarne je bilo zgrajeno Cankarjevo naselje, ki je še danes udobno in privlačno bivalno okolje.

Z regulacijo reke Pake od elektrarne skozi Šoštanj je bila znatno zmanjšana nevarnost poplav, ki so stoletja poplavljal kraj in ogrožale prebivalstvo. Spomin na zadnjo veliko poplavo leta 1954, v kateri je podivjana Velunja porušila vse mostove v Šoštanju, razen tovarniškega, in mesto razdelila na dva bregova, je bil še živ. Višina vodostaja pri gasilskem domu v tovarni usnja je znašala 132 cm. Škoda v usnjarni je bila ogromna, ocenjena na 52 milijonov din. Čiščenje poplavljenih prostorov in oddelkov je bilo opravljeno šele v petih dneh po poplavi, je zapisal kronist dogodkov.

Avto-moto društvo Šoštanj je zgradilo nov bencinski servis, ki je zamenjal staro Shellovo točilnico goriva pri trgovcu Senicu. Brišnikov mlin je bil odstranjen in sproščena je bila pot do novega mostu na Paki. Ob regulaciji Pake je bil odstranjen tudi Brišnikov jez, ki je poleg prijetnega kopališča preko kanala dovajal vodo do mlina in žage. Struga, ki je potekala skozi kletne prostore Kajuhove rojstne hiše, je tako presahnila.

Zaradi gradnje nove elektrarne je bila prestavljena struga reke Pake, zato so izginile Kurje loke, priljubljeno kopališče pred drugo svetovno vojno.

³ Herman Lešnik, delavec usnjarne (1931, Šoštanj – 2017, Velenje).

Regulacija Pake in izgradnja novega mostu. Pričela se je rušitev Brišnikovega mlina (Betonski most za pešce čez Pako, avtor fotografije Jože Gal, 27. oktober 1960, <https://commons.wikimedia.org/wiki/>).

Praznino je kasneje zapolnila gradnja novega ogrevalnega šoštanjskega bazena, ki je bil svojemu namenu predan leta 1965. Bazen še danes velja za najprimernejši poklon mestu s strani termoelektrarne in je bil prava atrakcija daleč naokoli.

Glavni trg je dobil novo tlakovano podobo, nad trgov je z delom pričela Tovarna konfekcije, gumbov in galanterije Šoštanj. Njeni izdelki so za lep čas postali najpogostejši dobitek gasilskih in drugih veselíc v Šoštanju.

In v tak Šoštanj sem v poznih petdesetih letih naredil svoje prve korake.

Prešernov trg

Naš trg je bil v tistem času še nedotaknjen. Zamenjal je samo ime. Prvotno poimenovanje je bilo Vodnikov trg, v času druge svetovne vojne pa je bil preimenovan. Na novih zelenih tablicah je pisalo Tegetthoff Platz. Tudi ta slavni mariborski admiral, zmagovalac velike pomorske bitke pri Visu leta 1866, se je moral ob koncu vojne posloviti. Zadnje sporočilo, ki je 29. marca 1945 prispelo na ta kratkotrajni medvojni naslov, je bilo za našo družino boleče: *Anton Tschebul, am 22. 2. 1945, 8 55 h Vormittag in Dachau gestorben.*⁴ S smrtjo starega očeta Antona se je tako končala bogata družinska tradicija čevljarstvih mojstrov, ki so ji po prihodu v Šoštanj pripadale kar tri generacije.

Leta 1953 so bili ulice in trgi v Šoštanju ponovno preimenovani; tako je, razen manjših sprememb, ostalo vse do danes.

Potok, ki je skozi naš trg tekel v odprti strugi, je bil speljan v podzemlje. Nekdaj so ga meščani imenovali Hudi potok, kar je kazalo na njegovo naravo. Z izgradnjo zadrževalnika mu je bila moč odvzeta. Potreba po vodi za nekdanjo usnjarno (pri Bošnjaku), ki je stala v trgu, že dolgo ni več. So pa na usnjarsko dejavnost ob rušenju objekta opozarjale številne jame v vrtu Ferderjeve hiše, ki so nekdanj služile za namakanje kož. Ferderjevo poslopje je bilo v času kraljevine preurejeno v stanovanjski objekt, mi je v sedemdesetih pojasnil moj stari ata Franc Grebenšek,⁵ ki se je spominjal tudi tega, da je pred tem gornje nadstropje vse do izgradnje lastnega doma uporabljalo telovadno društvo Sokol. Na vogalu te mogočne zgradbe je imel obrt Andrej Trpin, krojaški mojster in hišnik gasilskega društva. Pred vojno je bila tu znana mesnica Ferder, katere lastnik je po koncu vojne postal ena od šoštanjskih žrtev krutega povojnega časa. Po seznamu, ki ga je leta 1990 po spominu napisal domačin Detlef Tičér (1928–2007), je bilo teh žrtev, ki še danes počivajo na Goricah nad Šoštanjem, 26.

Delopstova pekarna je bila ena od treh pekarn v Šoštanju. Bila je prva, ki je bila posodobljena in je pri peki uporabljala paro. Streljaj stran, na Trgu svobode, je bila naslednja, Kajbova. Navada gospodinjinj, ki so nekdanj h Kajbu od doma prinašale pripravljene do-

⁴ Anton Čebul, 22. 2. 1945, ob 8.55 dopoldne, je v Dachau umrl.

⁵ Franc Grebenšek, čevljarstvi mojster (1903, Šoštanj – 1978, Sarajevo).

*Mladostna prijatelja (od leve proti desni) Danilo Čebul in Iztok Jagodič, 1. junija 1962
(Zasebni arhiv Danila Čebula, avtor fotografije Danilo Čebul st.).*

brote v peko, se je ohranila tudi v času moje mladosti. Čeprav Prešernov trg ni štel več kot deset hišnih števil, je imel nekdanj gostilno pri Totru, dva čevljar-ska mojstra, Grebenška in Čebula, trgovca z usnjem Klemenčiča, mizarja Kortnika, Premelčevo prodajalno ur, mesnico pri Ferderju, kasneje Kortniku, in dve generaciji živinozdravnikov Rihterič. V času *infan*ja psov, kot so imenovali cepljenje proti steklini, je bilo v našem trgu veliko pasjega laježa.

Otroštvo

Šoštanj je bil v tem času živahno mesto. Vsi lokali in trgovine so bili zapolnjeni, prav tako stanovanja, ki so bila polna do zadnjega kotička. Otroci smo ves prosti čas izkoristili za igro. Sprva smo se držali bolj zavetja svojih domov, kasneje pa smo si že upali potikati tudi malo širše. Ko je v zgodnjih šestdesetih letih zrasel nov blok na Aškerčevi, se je število otrok v tem predelu znatno povečalo. Povečali so se tudi naši izzivi.

Najraje smo se zadrževali na *holc placu* pri Žmavcu, kot smo imenovali prostor za skladiščenje lesa na obratu žage, ki je po nacionalizaciji spadala pod Lesno industrijo Šoštanj. Na njej so izdelovali lesno volno, ki je služila za potrebe varnega transporta raznih izdelkov, uporabljali pa so jo tudi za potrebe gradbeništva, kot so heraklitne plošče za izolacijo. Martin Turk (1929–2016, Šoštanj) se je kot nekdanji zaposleni v tem obratu spominjal, da so lesno volno

iz Šoštanja uporabljali tudi v ladjarstvu za izdelovanje vrvi za priveze ladij in v železarni Jesenice, kjer so svoje izdelke zavijali v lesno volno, da bi jih tako zavarovali pred nastankom korozije.

Visoko naložene bale te volne je na *platonerju*,⁶ vpreženem v dva močna konja, *Poštajnerjev Lojz*⁷ vozil na železniško postajo. Bil je eden zadnjih tovrstnih prevoznikov v Šoštanju. V zunanjem delu obrata so bile velike skladownice lesa, pretežno listavcev (najpogostejše breza), pripeljanih iz nekdanjih jugoslovanskih republik. Razrezani plohi dolžine okoli enega metra so bili naloženi v ravnih in do dva metra visokih skladih, kjer so se sušili do enega leta in čakali na nadaljnjo obdelavo. V teh skladownicah je zraslo veliko tako imenovanih bunkerjev, ki smo jih izdelovali v veliki tajnosti pred vrstniki, še bolj pa pred čuvaji, ki so skrbeli za območje celotnega obrata. Ker so nadzor izvajali pretežno starejši delavci, smo bili vedno korak pred njimi ter temu primerno jezikavi in korajžni. Ko pa so se le dokopali do nas ali nas presenetili, smo znali pokazati tudi svojo ponižno plat. Takrat se nismo zavedali, da je bila naša igra zelo nevarna, saj je pretila nevarnost porušitve stropa ali sten. Na srečo se je vse dobro izteklo. Prek otroške igre smo tako pridobili kar nekaj gradbeniških izkušenj. Največji čar izdelovanja skrivališč je bil v njihovi neodkritosti.

⁶ Voz za prevoz tovora brez stranic.

⁷ Alojz Praznik, prevoznik iz Topolšice (1930, Topolšica – 1993, Topolšica).

Vhodi so bili pod skladovnicami ali med njimi, na zunan pa se ni videlo nič. Iz teh varnih zavetij smo se odpravljali na pohode – na rabutanje –, najraje v Lokovico na Pibernikovo posest, kjer so rasla najdebelejša jabolka. Tudi mimo vinogradov ni šlo, saj so bile vinogradniške breskve preveč vabljive. Bile so najboljše in najokusnejše, kar sem jih kdaj jedel.

Čeprav je takrat od konca vojne preteklo že 20 let, so se še vedno pojavljali nevarni ostanki, predvsem v nekdanjih vojaških bunkerjih in zakloniščih. Pretnili smo vse jame in luknje Puharskih rudnikov,⁸ medvojnih zaklonišč, ter raziskovali rov pri Katiču pod gradom. S sosedovim Miranom sva odkrila celo mini, ki sta bili vkopani pred protiletalskim zakloniščem v kamnolomu. Bili sta različnih velikosti. Danes vem, da je šlo za nemški minometni mini premera 50 mm in 81 mm, ki sva si ju razdelila po velikosti in ju pretihotapila domov. Na srečo so starši najino skrivnost kmalu odkrili in nama nevarni plen odvzeli.

Veliko korajže je bilo potrebne tudi za vzpenjanje po visokih konstrukcijah opuščene energetskega projekta, imenovanega kemokombinat. Želja po uplinjanju premoga se ni uresničila in je tako postala prva propadla povojna gospodarska investicija v Šaleški dolini.

Mladina se je družila po posameznih območjih. Na levem bregu je bil Glavni trg, *grašinci* in mi, na desnem pa so bili *bločani*, otroci zaposlenih v termoelektrarni. Živeli so v lepem in urejenem okolju Cankarjevega naselja, združevale so jih drugačne vrednote in ubirali so nam tuje poti. Ker smo bili še preveč pobalinski, so bili v naših glavah nasprotniki, proti katerim smo načrtovali razne aktivnosti. Če se nam je pridružil Severjev Rado, smo bili še toliko bolj korajžni. Merilo naše pomembnosti se je odražalo tudi v prvomajskih kresovih, v katerih je takrat zgorelo marsikaj, kar nam je danes nepredstavljivo. V času izgradnje 3. faze elektrarne je bilo naslednji dan na pogorišču kresa veliko vroče armature izgorelih kamionskih gum.

Ko je prišla zima, je nastopil čas zimskih radosti. Gorice, Lokovica in Razbornikov hrib so bili vedno polni otrok, ki so se sankali ali gradili skakalnice. Skoraj vsak zaselek si je postavil svojo. Na Goricah sta bili dve, Munti⁹ in ena v Jurkovi jami. *Grašinci* so imeli svojo, pri Šmelcerju je bila ena in ena na *razbiju*, kot smo imenovali Razbornikov hrib. Veliko je bilo fantov, ki so v svoji korajži dosegali lepe daljave. Občudoval sem Kolenčevega Danila, ki se je na Muntiju poganjal do dna. Bolj ko je bilo zaledenelo, raje je skakal. Imenitna je bila tudi drsalnica na našem trgu od Turka do Delopsta. Ko se je po njej nehote zadržal tudi kdo od starejših, je hitro dobi-

la ustrezno pepelno prevleko. Sankanje od Križnika mimo graščine pa je bilo zares vratolomno. Pogosto smo se zaustavili v nekdanjem starem grajskem zaporu, imenovanem *Kajha*, na ostrem ovinku pod graščino. Ker smo se sankali po cesti, ki so jo domačini uporabljali za hojo, smo še kako pazili, da nas v pest ni dobil stari Pocajt. Takrat pa je šlo čez drn in strn. Ne vem, kako bi se končalo naše bližnje srečanje, saj je ta mož veljal za zelo hudega.

Čeprav smo otroci v šestdesetih letih preživljali brezskrbno mladost, ki je temeljila na igri in otroških vragolijah, je bilo mogoče pri starejših generacijah čutiti nelagodje in razočaranje, ki ga je povzročila napoved in kasnejša selitev sedeža občine v Velenje. To se je zgodilo leta 1963.

Napoved sprememb

Selitev občine ni bila zgolj politični akt, temveč napoved velikih gospodarskih posegov v prostor na področju energetske dejavnosti. Na tem se je spletała zgodba o uspehu povojnega razvoja Šaleške doline. Mesto Šoštanj je pričelo izgubljati nekdanjo politično in gospodarsko vlogo. Tudi urbanistični posegi v mestu so bili podrejeni dejstvu, da bo do koncentracije prebivalstva prišlo le na levem bregu Pake, desni breg, z Metlečami vred, pa bo služil energetskega razvoju.

Tak razplet dogodkov je predvideval Zazidalni načrt Šoštanja iz leta 1962, ki ga je za naročnika, Občinski ljudski odbor Šoštanj, izdelal Projektivni biro Rudnika lignita Velenje. Po njem bi v Metlečah postavili Novi jašek II z ranžirno postajo, na področju Florjana pa Termoelektrarno II. Na levem bregu Šoštanja bi ostal le spodnji del glavnega trga, vse ostalo bi bilo porušeno. Prekinjene bi bile tudi vse cestne povezave proti Koroški, ki so trgu Šoštanj dale status pomembnega naselja.

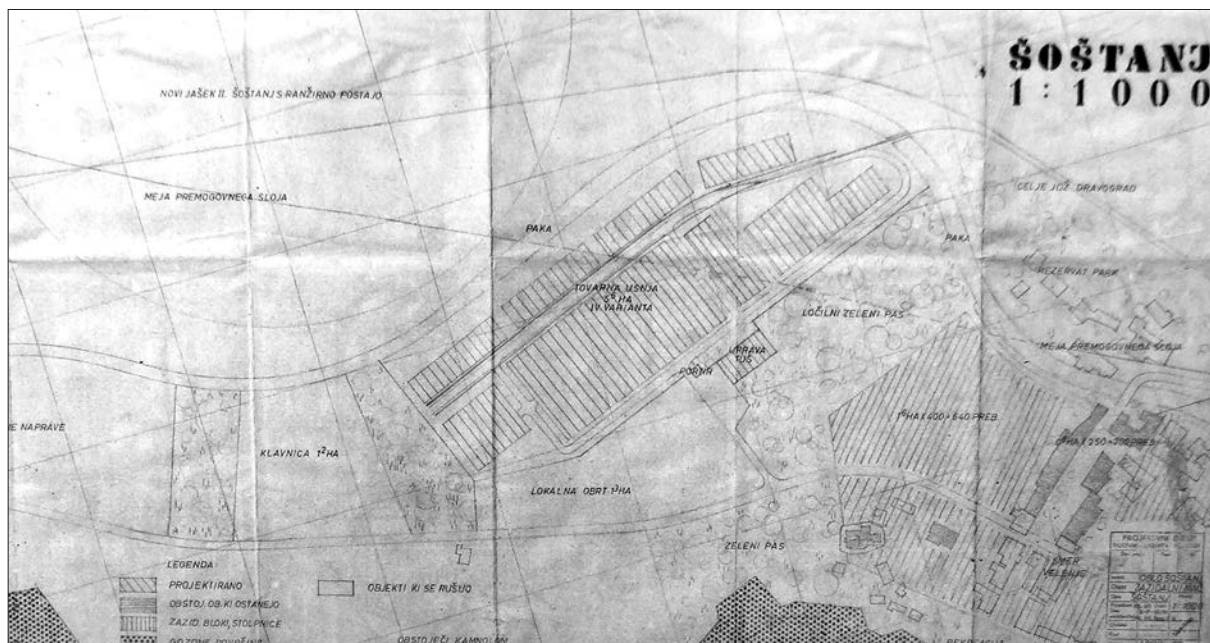
Če bi lahko govorili o dobri plati tega redko videne načrta iz zasebne zbirke Vlada Kojca, ki bi se v vojaškem besednjaku lahko brez sramu imenoval »Načrt uničenja mesta«, je bila umestitev usnjarne z vsemi službami na področju novega kroma zelo smiselna. V njem je bila predvidena tudi današnja umestitev Čistilne naprave Šaleške doline.

Ker so imele nove povojne oblasti v Šaleški dolini zelo močno zaledje v republiškem in celo državnem vrhu, je bila skrb starejše generacije, ki je preživela čase rasti in velikega ugleda rojstnega kraja, še kako upravičena. Kasnejši dogodki so to še toliko bolj potrdili. Moj stric Anton Zvone Čebul (1933, Šoštanj) mi je pogosto omenjal obljubo očeta Velenja Nestla Žganka,¹⁰ da bo imel Šoštanj v novi občini Velenje poseben status. Seveda iz tega ni bilo nič, bilo je zgolj umirjanje strasti, saj si večjega nezadovoljstva prebi-

⁸ Opuščeni rudniki svinca in cinka v Penku pri Šoštanju.

⁹ Skakalnica Monte Grapa, imenovana tudi Munti, je bila zgrajena po drugi svetovni vojni, pobudnik izgradnje je bil Riko Železnik.

¹⁰ Nestl Žgank, župan, direktor (30. 12. 1909, Dolenja vas pri Preboldu – 6. 12. 2004, Topolšica).

Uvodna stran načrta »o prihodnosti Šoštanja«, 1962. Po njem bi mesto Šoštanj preživelole na levem bregu reke Pake. Načrt je del zasebnega arhiva Vlada Kojca.

valcev tudi politiki njegovega kova niso mogli privoščiti. Franc Tajnik (1947) iz Velenja, nekdanji Šoštanjčan in prebivalec Koroške ceste, mi je maja 2019 stanje opisal z naslednjimi besedami: »Novogradnje niso bile več dovoljene. Objekti so pričeli zaradi temne prihodnosti propadati. Začelo se je iskanje nadomestnih lokacij, ki pa jih v samem Šoštanju ni bilo. Zato se nas je bilo veliko število prebivalcev, ki smo imeli radi svoje mesto, prisiljeno preseliti.«

Tudi železniška proga, ki nas je nekdaj povezovala s Koroško, je postala del spomina. *Zbornik Občine Mislinja* je slovo železniške proge slikovito opisal z naslednjimi besedami: »Zadnji potniški vlak po Mislinjski progi je peljal v nedeljo, 1. julija 1968. Po celotni trasi proge se je glasno poslavljaj. Naslednje leto, 30. aprila 1969, so ukinili progo še za tovorni promet.« Ko danes opazujemo velike napore pri umeščanju avtocestne povezave proti Koroški, imenovane 3. razvojna os, je težko razumeti tako lahko potni ukinitve proge, za izgradnjo katere je bil zaslužen prav naš rojak Mihael Vošnjak.¹¹ Trasa proge skozi Velenje je v viziji razvoja tega mesta prav tako izginila.

Čevljarstvo kot družinska tradicija

Pogosto sem se zadrževal v Grebenškovi čevljarški delavnici, ki je v tistem obdobju počasi zaključevala svojo bogato čevljarско tradicijo. Franc Grebenšek se je leta 1955 poročil z mojo ovdovelo staro mamo

Alojzijo Čebul. S tem je postal moj stari ata. Zelo sva bila navezana drug na drugega. V njegovi delavnici so poleg obutve za prebivalce izdelovali še osebno in zaščitno opremo za rudnik Žerjav – usnjene čelade, gamaše in delovne čevlje. Ata in Pungertnikov Karli sta *klopfala*¹² zaščitne kovinske kapice, čevljarji pa so jih nato všili v delovne čevlje. Napolnjen prtlačnik čevljarjskih izdelkov smo z našo opel Olimpijo čez Šentvid prepeljali do naročnika na Koroško. Pot nazaj se je pogosto zavlekla, saj so bili potrebni obvezni postanki pri Kovaču¹³ ali v Javorju, kjer je bilo več naročnikov čevljarjskih storitev.

Ker je bil stari ata predsednik poravnalnega sveta, so bili obiski v njegovi kuhinji, kjer so razpredali o raznih (med)sosedskih odnosih in sporih, pogosti. Veliko teh težav so rešili že na tej ravni, tj. ob mnenju nekoga, ki je bil nevtralen in moder ter je imel ugled v družbi. Tudi stara mama, ki je imela izkušnje kot porotnica na sodišču, je lahko pripomogla pri reševanju teh težav, preden so se spori selili na višjo raven. Pogosto sem bil prisoten pri tem in sem napel ušesa, še posebej če sem dobil občutek, da je nad dogajanjem tančica skrivnosti.

Stara starse sta se pri pogovorih, ki niso bili za moja ušesa, zatekla k nemškemu jeziku, še posebej takrat, ko sta obravnavala medvojni čas, ki se je v pogovorih starejših še pogosto pojavljal. Kar nekaj je bilo tudi prošenj za razna pričevanja o udeležbi posameznikov med drugo svetovno vojno. Stara mama je lahko kot

¹¹ Mihael Vošnjak, poslanec, politik, gospodarstvenik in ustanovitelj hranilništva na Slovenskem (18. 9. 1837, Šoštanj – 2. 7. 1920, Glion, Švica).

¹² Popačenka v strojništvu za obdelavo kovine iz nemške besede »klopfen«.

¹³ Nekdanja gostilna ob cesti Šentvid–Črna na Koroškem.

aktivna udeleženka NOB pričala v korist mnogim, ti pa so bili potem upravičeni do določenih ugodnosti.

Tako sem kaj kmalu slišal za Kajuha, Vošnjake in župana Haukeja.¹⁴ O njihovih usodah se je veliko razpravljalo. Čeprav je bila v tistem času nova povojna oblast že trdno uveljavljena in je vseskozi skrbela za negativno podobo nekdanjih lastnikov usnjarne, je bilo mogoče čutiti veliko hvaležnost in nestrinjanje prebivalcev z usodo, ki je doletela Vošnjake, zdela se jim je kruta in krivična. V zraku je bilo še vedno upanje na njihovo vrnitev. In ko je povojna oblast njihovo zaplenjeno lastnino namenjala za gradnjo domov, se je celo zgodilo, da so bodoči lastniki Walterja Woschnagga, ki je živel na Dunaju, povprašali, ali se s tem strinja. In Walter temu ni nasprotoval. Tako mi je Marjan Mravljak (1950) s Koroške ceste 50 v Šoštanju septembra 2010 opisal gradnjo svoje hiše. Odgovor z Dunaja je ohranjen v družinski zapuščini. Tudi v odnosu do zaplenjene lastnine nekdanjih pomembnih šoštanjskih družin se je odražal ideološko obremenjen pogled. Danes te posamezne vile in meščanske hiše ne odražajo svoje nekdanje imenitosti ter pomembnosti v prostoru in družbi.

Naš Karli

Razprave o našem rojaku Karlu Destovniku¹⁵ so iz njegove kratke, a zelo ustvarjalne življenjske poti pogosto zašle k usodnim dogodkom pri Žlebniku. Njegova smrt in ugibanje o njej sta bila stalnica vseh pogovorov o našem pesniku, ki je pogosto zasenčila njegovo veliko zapuščino. Tudi sam sem se naposlu-

šal teh razprav, ki pa niso nikoli omajale mojega spoštovanja do njega in do njegovih življenjskih nazorov. Kako bi danes v našem mestu potrebovali ljudi tako odločnega značaja, človeka, ki ni sprejemal krivic, ki je imel še kako rad svoje rojstno mesto. Vedno me je zanimalo, kako bi se Karel Destovnik ob drugačni življenjski usodi odzival na povojno dogajanje v svojem Šoštanju, kjer so nacionalizirali celo njegovo rojstno hišo. Prepričan sem, da je bil preveč pokončen, da bi sklonil glavo. Bi njegova pesem potemtakem še odmevala v tem prostoru?

Gasilstvo

Ob Paki je poleg nekdanje trgovine Tržan stal gasilski dom. Biti gasilec je bilo zelo imenitno. Koračanje, tekmovanje, *špricanje* z brentačami¹⁶ in predvsem vožnja z gasilskim avtomobilom TAM Pionir, ki so ga gasilci imenovali *Praga*,¹⁷ je bilo nekaj posebnega. Vonj kabine vozila se je mešal z vonjem po gorivu, usnju in lakiranem lesu. Za vedno se mi je vtisnil v spomin. Gasilci v Šoštanju so organizacija z najdaljšo tradicijo delovanja med vsemi društvi v Šaleški dolini. Rast trga in gospodarstva v njem, ki se je odražala predvsem v veliki usnjarni, je trške veljake pripeljala do odločitve, da pristopijo k organiziranemu boju proti uničujočim požarom. *Cillier Zeitung* je 14. avgusta 1879 objavil novico z naslovom »Neue Schallthaler Feuerwehr in Schönstein«. Za načelnika tega novega šaleškega gasilstva v Šoštanju je bil izvoljen Herman Schnitzer pl. Lindenstamm z gradu Turn nad mestom, mesto poveljnika pa je pripadlo

S porušitvijo starega gasilskega doma so se pričele spremembe v našem prostoru (zasebni arhiv Danila Čebula, avtor fotografije Franjo Mašek okoli leta 1965).

¹⁴ Hubert Hauke, župan, trgovec, podjetnik, gostilničar (24. 10. 1905, Šoštanj – 16. 10. 1995, St. Veit an der Glan).

¹⁵ Karel Destovnik (partizansko ime Kajuha), slovenski pesnik, prevajalec in narodni heroj (13. 12. 1922, Šoštanj – 22. 2. 1944, Žlebnikova domačija v Šentvidu nad Zavodnjami).

¹⁶ Brentača oziroma vedrovka se uporablja za začetne požare in mladinska gasilska tekmovanja.

¹⁷ Tam Pionir je bil izdelan po licenci češke tovarne avtomobilov Praga.

svečarju Kristjanu Kernu z osrednjega trga. Članstvo temu društvu je bilo pogosto zapisano od rane mladosti do smrti. Odnos med člani društva je bil podoben družinskemu odnosu, v katerem si deliš vse – dobro in slabo. Tudi moja pot v članstvo tega društva je zaznamoval žalosten dogodek, ko je pomemben član društva tragično preminil v Termoelektrarni Šoštanj. To je bilo leta 1965. Tudi Ocvirkov Viki, za katerega je bila usodna zamenjava visokonapetostnih polj, je izhajal iz družine, na kateri je temeljila bogata tradicija gasilskega društva.

Spominjam se dogodka, ko je prišlo do požara v večjem neurju. Ker ni bilo elektrike, je gospodar društva Andrej Trpin kar z ročno sireno hodil po trgu in klical člane društva na pomoč. Klicu se je odzvalo dovolj gasilcev, ki so odhiteli na intervencijo. Tudi pri katastrofalnem požaru v tovarni usnja leta 1966 so gasilci našega društva odigrali osrednjo vlogo pri gašenju in tako že drugič veliko prispevali k rešitvi osrednjega trga pred uničenjem.

Bilo mi je kar malo žal, ko je prišlo do preselitve gasilskega doma na novo lokacijo v neposredno bližino termoelektrarne. Nanj še spominjajo gasilska lipa in stopnice, ki vodijo k reki Paki. S tem so se pričele spremembe tudi ob levem bregu Pake, ki so bile v mnogočem dobrodošle in nujne za sledenje potrebam razvoja, nekaj dejanj pa je bilo nepremišljenih in v škodo mesta ter njegove arhitekture. Na območju, kjer so stali gasilski dom, Kajbova pekarna in nekdanja Tržanova trgovina, je leta 1975 zrasla nova moderna Merksova blagovnica, ki pa je bila med prebivalci zelo dobro sprejeta. Vozovi, ki so se v pozni jeseni od Tržana polno naloženi odpravljali v okoliške zaselke in napovedovali dolgo zimo, so počasi odšli v pozabo. Nadomestili so jih avtomobili, ki so se dobro opremljeni z verigami že bili sposobni tudi pozimi prebiti do mesta. Poti so postajale vedno bolj prehodne v vseh letnih časih. Danes v celotni zelo razgibani občini ni več območja, ki bi bilo v zimskem času odrezano od sveta. Občina Šoštanj se upravičeno ponaša z zgledno urejenim cestnim omrežjem.

Prijateljstvo

Ko so leta 1975 porušili Ferderjevo poslopje in Delopstovo pekarno, je bil sproščen prostor za nove bloke na Prešernovem trgu. Tako sem izgubil stike z dolgoletnim prijateljem *Šujenovim Jožijem* (Jožetom Pukmajstrom (1958–2011)), ki je mladostna leta preživel pri starih starših v tem poslopju. Šujeni so živeli na koncu lesenega ganka v skromnem enosobnem stanovanju s pogledom proti občini in sindikalnemu domu. Stara Šujena sta se večino časa zadrževala v kuhinji, midva pa sva se igrala v spalnici. Jože je imel imenitne igrače, med katerimi je bila najzanimivejša električna steza z dvema dirkalnima avtomobiloma, s katerima sva tekmovala in zganjala veliko hrupa. V času osnovne šole sva bila nerazdružljiva prijatelja.

Skupaj sva ušpičila kar nekaj vragolij, ki nas v času ranljive mladosti postavljajo pred male in velike preizkušnje. Ker je bil Jože za glavo višji, je bil do mene vedno zelo zaščitniški. Njegovi starši so prihajali domov med vikendom, pogosto z lepim darilom, ki je bilo za nas vrstnike nedosegljivo. S tem so najverjetneje takrat že malo kompenzirali svojo odsotnost. Jožetov oče je bil predavatelj v kadetski šoli za miličnike v Tacnu, mati Gelca pa uslužbenka na banki.

Imeli smo bazen

Bazen v Šoštanju je bil v poletnem času najpomembnejši del našega življenja. Bil je velik magnet za prebivalce Šaleške in Savinjske doline. Ob sobotah in nedeljah se je trlo kopalcev, ki so se pripeljali z vlakom iz smeri Celja ali Velenja. Nudil je obilo nepozabnega ugodja. Ob njem je bila celo neposredna bližina elektrarne nemoteč dejavnik. Odnos do okolja pa je bil podrejen končnemu cilju energetske dejavnosti. Generacije mladih so rasle z bazenom, spletale so se medsebojne vezi, simpatije in ljubezni. Pozitivno je vplival na zdravje mladih, ki so na njem preživeli pretežen del poletja. O morju nismo razmišljali, saj za to ni bilo niti priložnosti niti potrebe. Kopalne karte so bile po sprejemljivih cenah. Bile pa so tudi druge možnosti obiska kopališča, ne nazadnje je bil tudi *Kušnikov Fik* (Viktor Kušnik), ki je prodajal vstopnice, dobra duša. »Prihodek bazena je bil najmočnejši vir financiranja rokometnega kluba Partizan Šoštanj«, mi je ob priložnosti leta 1992 pojasnil dolgoletni predsednik TVD Partizan Šoštanj Rudi Bajec.¹⁸

Svojevrsten užitek je bilo nočno kopanje, ki seveda ni bilo dovoljeno. Po kopanju so bile oči kopalcev po navadi zelo rdeče, saj so vzdrževalci bazena v večernih urah vodo izdatno klorirali. Danes, ko bazena ni več, se še toliko bolj zavedamo njegovega pomena in njegove izgube. Šala, ki kroži o tem, da smo imeli nekdanj bazen, sedaj pa imamo tuš, mi nikakor ne privabi nasmeha na lice. Ob njej vedno pomislim, da ta trgovski center ni dostojno nadomestilo nekdanjega objekta. Čeprav so bazeni v drugih občinah poleg pomembne vloge v prostoru pomenili tudi velike vzdrževalne stroške, niso bili odstranjeni. Povsod so našli rešitve, ki se danes potrjujejo kot edine pravilne.

Naša elektrarna

Konec šestdesetih let so se v Šoštanju pričele velike energetske investicije. Potreba po proizvodnji električne energije v takratni državi se je hitro povečevala, hkrati pa je Šaleško dolino v tem času pretresala velika kriza premogovništva, ko so morali leta 1967 zaradi nizkega povpraševanja po lignitu od-

¹⁸ Rudi Bajec, pravnik, udeleženec NOB (28. 8. 1922, Slovenske Konjice – 15. 6. 1995, Šoštanj).

*Mesto Šoštanj se je rado ponašalo s svojim bazenom
(zasebni arhiv Danila Čebula, razglednico izdal Fotolik Celje leta 1968).*

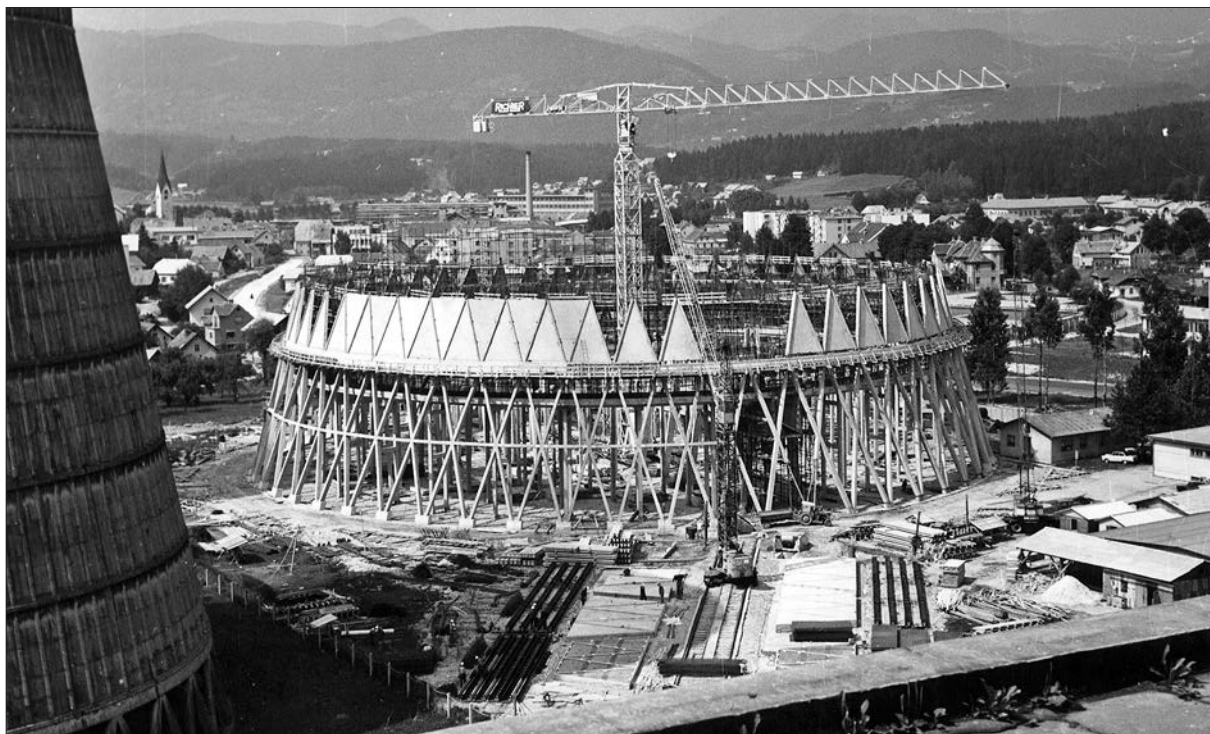
pustiti kar 550 delavcev. Tudi to je po mnenju pisca zgodovine Premogovnika Velenje 1 pripomoglo k odločitvi, da se nova termoelektrarna, imenovana tretja faza, zgradi pri nas v Šoštanju. Njena izgradnja je za nekaj let zaznamovala življenje v mestu, ki je bilo polno delavcev, predvsem iz drugih jugoslovanskih republik. Hidromontaža, Metalna in Brača Kavurić so bila najboljša jugoslovanska podjetja za tovrstno strojogradnjo. Nastanjeni so bili v montažnem naseľju pri farni cerkvi, medtem ko so bili vodilni delavci projekta v blokih v mestu ali v Vili Široko.

Množica delavcev je pomenila veliko priložnost za gostince, ki so se na njihov prihod dobro pripravili. V času izgradnje je bilo v Šoštanju zares živahno v vseh pogledih. Svojo priložnost so začutili tudi premeteni kvartopirci, ki so si priigrali marsikatero težko zaslužen plačo. Ob plačilnih dnevih so gostilne pokale po šivih. Pokalo pa je tudi potem, ko je ljudska milica krotila razgrete glave in jih poizkušala odpeljati na ohladitev. Vsekakor pa so morali biti delavci naslednji dan na gradbišču.

Veliko mladih monterjev iz tega časa se je tu ustalilo, si ustvarilo družino in so danes pomemben del življenja v našem mestu ali v sosednjem Velenju. Mladi smo spremljali spremembe v prostoru, do katerih je prihajalo ob izgradnji termoelektrarne. Pogosto so

nas v kabine tovornjakov vzeli šoferji, ki so opravljali izkop na področju Hliševega travnika, kjer je kasneje zrasel hladilni stolp nove elektrarne. Vožnja v italijanskih kamionih, s katerimi so prevažali zemljo, je bila zanimivo doživetje. Tudi zato, ker smo spoznavali še druge jugoslovanske jezike, kar nam je prišlo prav kasneje, v času služenja vojaškega roka. Leto poprej sem ravno po tem travniku še spuščal model jadralnega letala. Tudi brata Jevšenak iz znane sodarske družine sta že pred drugo svetovno vojno prav tam preizkušala lastno letalo, ki sta ga izdelala v domači mizarški delavnici. V knjigi *Letalstvo v Šaleški dolini* sta ta dva junaka poimenovana letalca z Aškerčeve.

Z blokom 4 so pričeli tovarniški objekti močno izstopati v prostoru in termoelektrarna je pričela prevzemati pobudo. Z oddaljenih vršacev Šoštanja nismo več prepoznali po mestnem jedru s Pustim gradom ali usnjarskem dimniku, temveč po lokaciji mogočne elektrarne. Izgradnja tretje faze elektrarne je napovedala velike aktivnosti na področju premogovništva, ki je s prihodom v zahodni del doline povzročilo usodne spremembe. Če so se v preteklosti potopljene Škale zdele zelo oddaljen kraj, je prihod rudarjev na območje Pesja, Prelog in Družmirja ugasnil še zadnje upanje, da se kaj takega pri nas le ne bo zgodilo.

S pričetkom izgradnje Bloka 4 je pričela elektrarna prevzemati pobudo v prostoru (zasebni arhiv Danila Čebula, avtor fotografije Franjo Mašek leta 1970).

Pričele so se prve selitve prebivalcev iz Družmirja, ki so tiho in trpeče zapuščali svoja stoletna ognjišča. Zapuščene kmetije je pričela požirati voda, izginjala so najrodovitnejša polja, hiše so nemočno štrlele iz vode in preostale prebivalce opozarjale, da je čas za odhod. Odnos gospodarstva do okolja je bil takrat skrajno ponižujoč.

Šoštanjčan Teodor Gorogranc (1948–2015) je leta 1989 kot soavtor zagovarjal diplomsko delo z naslovom *Ekološke in socialne posledice ugrezavanja v Šaleški dolini*. V to delo nas popelje njegova uvodna misel: »Tisočletja dajala si življenja pokolenjem, o, zemlja ti domača. Sedaj izropana boš v dveh stoletjih, iz neder tvojih črno zlato bo usahnilo, prsti rodne nikdar nam vrnilo.«

Pisec je zapisal kruto resnico, ki nam z velikimi koraki nezadržno prihaja naproti. Po potopitvi vasi Družmirje, kjer je po do sedaj dostopnih virih pod vodo izginilo skupno 214 objektov, se je meja eksploatacije premoga pomaknila v sam Šoštanj. Meja med Družmirjem in Šoštanjem je potekala pod Goricami med cerkvijo sv. Mihaela in pokopališčem, ki je še spadalo pod Družmirje, ter med kinom Kajuh in trgovino, kjer se je že pričelo mesto.

Farna cerkev sv. Mihaela in pokopališče

Čeprav je bilo v tistem času na jugoslovanskih tleh kar nekaj energetskih projektov, s katerimi smo delili podobno usodo, menim, da je bilo dogajanje

na tleh Šaleške doline najbolj brutalno. V zahodnem delu doline ni bilo mogoče najti primerne lokacije za nadomestno pokopališče, saj je bilo območje Šoštanja, Metleč in velikega dela Topolšice predvideno za rudarsko pridobivalno območje oziroma za Jamo Šoštanj. Podobno se je dogajalo pri iskanju lokacije za izgradnjo nadomestne farne cerkve. Za njeno izgradnjo je bilo treba žrtvovati staro Polovšakovo kmetijo v Skornem pri Šoštanju. Tako se je premogovnik že leta 1966 z Občino Velenje dogovoril, da bo v Podkraju pri Velenju zgrajeno nadomestno pokopališče takratne občine Velenje. Določeno je bilo tudi, da se mora s koncem junija 1968 pokopavanje na pokopališču pri farni cerkvi sv. Mihaela zaključiti.

Nasprotovanje izgradnji centralnega pokopališča je bilo zelo veliko tako v Šoštanju kot v posameznih delih Velenja. Odmevala je resolucija Društva upokojencev Šoštanj, sprejeta na občnem zboru 12. maja 1968, v kateri so zahtevali, da se nadomestno pokopališče za območje Šoštanja zgradi na Pohrastniku v Sentflorjanu.

Skupščina Občine Velenje je njihovo resolucijo zavrnila z utemeljitvijo, da so vse zahteve o ločenem pokopališču za območje Šoštanja neumestne spričo pomanjkanja primernih zemljišč in velikih stroškov, ki bi nastali z gradnjo še enega pokopališča. Dodala je, da resolucija Društva upokojencev Šoštanj »ni v skladu s prizadevanji naših delovnih ljudi za vseplošni materialni in kulturni napredek naše občine«. Tako priča vir o dogajanju na skupščini Občine Vele-

Vas Družmirje je pričela izginjati. Njeno mesto je zasedlo najgloblje jezero v državi. Njegova velikost je okoli 70 ha in se bo v prihodnosti še znatno povečala (zasebni arhiv Danila Čebula, avtor fotografije iz leta 1975 je Franjo Mašek).

nje. Potrjen je bil datum pričetka obratovanja novega pokopališča – 1. julij 1968.

Pokopališče Podkraj je tako pričelo obratovati 1. julija, ko je bil opravljen prvi pokop. Usoda je hotela, da je bila tam prva pokopana naša soseda in dobra znanka iz Aškerčeve ulice, ki je preminula po lastni odločitvi 29. junija 1968. Njena želja po pokopu na domačem pokopališču ni bila uslišana. Vprašanje o kraju zadnjega počitka je bilo zanjo zelo osebno in usodno. Stiska predvsem starejše generacije, med katero je sodila tudi gospa Terezija, je bila ob vsesplošnem rušenju tradicionalnih vrednot mnogo več kot »rušenje materialnega in kulturnega napredka občine Velenje«.

S pričetkom dogajanja okoli farne cerkve je za mesto Šoštanj nastopilo zelo težko obdobje. Mesto je pričelo izgubljati veliko prebivalcev, ki so se bili prisiljeni preseliti na druge lokacije. Čeprav so radi poudarjali, kako se gradijo kvalitetna nadomestna naselja po krajevnih skupnostih, kjer si je lahko vsak oškodovanec zgradil nadomestni dom, mestu niso nikoli nadomestili izgubljenega zemljišča. S tem je bil onemogočen vsakršen nadaljnji razvoj mesta, ki bi lahko preživel samo na levem delu porečja Pake, stisnjeno pod pobočje Pustega gradu. Izgubilo je veliko hiš na območju Goric, kjer so bile izpraznjene Goriška cesta, Nova ulica, Kajuhova cesta in del Cankarjeve ulice. Odkupe in rušitve objektov so pričeli izvajati tudi v zahodnem delu mesta, v Metlečah. Odločitev o potopitvi mesta je bila še kako trdna in je sredi osemdesetih let ponovno dobila velik zagon.

Prebivalstvo se je tem posegom upiralo, vendar brez uspeha. Ne prošnje ne pisanja najvišjim predstavnikom oblasti ne uporništvu nekaterih posameznikov niso vplivali na njihovo odločitev. Ekonomska kalkulacija med vrednostjo premoga in vrednostjo objektov je bila vedno v prid gospodarstvu. Poudarjali so, da je *procvit* (razvoj, razcvet) te doline povzročilo prav premogovno bogastvo, ki leži v šaleški kadunji. Štele so zgolj tone izkopanega premoga in megavati proizvedene električne energije.

Tega, da izgube rojstnega doma preprosto ni mogoče finančno ovrednotiti, pa graditelji nove podobe Šaleške doline niso bili pripravljeni nikoli razumeti.

Vrhunec energetike je bil dosežen z izgradnjo bloka 5 leta 1977, ko se je potreba po premogu povečala na rekordnih 5 milijonov ton letno. Salve ob rudarskem prazniku so vedno glasneje donele po dolini, katere podoba se je vse bolj spreminjala. Sporočilo je bilo jasno. Nihče se jim ne bo postavil na pot. Ne živi ne mrtvi. Prekop pokopališča pri cerkvi sv. Mihaela se je postopno pričel leta 1968 in se zaključil leta 1974. Najintenzivneje so ga izvajali v zadnjih dveh letih. To največje pokopališče v Šaleški dolini je takrat štelu okoli 1100 grobov. Pričeli so se izkopi in prekopavanje na druge lokacije, v veliki večini v Podkraj, kamor so bili preneseni posmrtni ostanki 895 grobov. Pričela je izginjati zgodovina mesta, ki je pogosto najprepoznavnejša prav na starih pokopališčih, kakršno je bilo pri sv. Mihaelu, kjer prva omemba cerkve iz romanskega obdobja sega v leto 1261. Dokumentiranja stanja na pokopališču pred njegovim uničenjem

*Pokopališče pri cerkvi sv. Mihaela – kraj izbrisane zgodovine
(zasebni arhiv Danila Čebula, avtor fotografije Marjan Tekauc leta 1974).*

ni bilo. Veliko grobov je pripadalo generaciji, ki je morala Šoštanj zapustiti po drugi svetovni vojni ali je zaradi turbulentnega zgodovinskega dogajanja odšla v zadnjem stoletju. Veliko nagrobnih tabel in spomenikov zaradi previsokih stroškov ni bilo postavljenih na novi lokaciji, veliko družinskih vej ni imelo potomcev. Zgodovinski spomin, ki ga je ponujal ta posvečeni prostor, je s tem za vedno izginil.

Mladi smo se takrat pogosto zadrževali v bližini izvajanja prekopov. Čeprav nepovabljenim to ni bilo dovoljeno, je bil *firbec* prevelik, hkrati pa smo s tem bolj merili svojo korajžo kot kaj drugega. Spomin na ta težki čas na pokopališču, polnem vonja po razkužilu, imenovanem lizol, in prizorov odpiranja razpadajočih rakev, mi bo ostal v spominu do konca mojih dni. Zadnja je na vrsto za prekop prišla Woschnagova grobnica, ki so jo preselili v Zavodnje. Želja Vošnjakov, predvsem Walterja, je bila ohranjati vez z nekdanjim domačim krajem, v katerega se je vse do smrti leta 1991 vedno rad vračal.

30. junija 1974 so pri sv. Mihaelu brali zadnjo mašo. Po tem dogodku se je pričela njena razgradnja. Stranska oltarja so prestavili v mestno cerkev, prav tako zvon iz leta 1923, ki sedaj doni v mestu. Ob njegovem zvonjenju pomislim na dobrotnico Marjeto Radman iz Zavodenj, ki je darovala ta lepi zvon,

bogato okrašen z angelskimi glavami na kroni. Da je zvon res nekaj posebnega, mi je junija 2005 povedal takratni ključar Baltazar Mevc in mi tudi omogočil, da sem si ga ogledal.

Glavni oltar sv. Mihaela je bil prestavljen v novozgrajeno cerkev, ki jo je projektiral šaleški arhitekt Adi Miklavc. Stropna upodobitev baročne freske sv. Mihaela, ki je vzbujala občudovanje, sedaj krasi steno nove cerkve v Florjanu. Vrhunec dogajanja okoli farne cerkve je bil v začetku marca 1975 z razstrelitvijo cerkve sv. Mihaela. Porušeni so bili tudi ostali objekti, kot so župnišče, kaplanija in gospodarska poslopja, ki so pripadali tej mogočni fari. Stopnišče kaplanije, ki je bilo podprto z nekdanjimi trškimi srednjeveškimi sramotilnimi stebri, *prangerji*, je izginilo v pozabo brez kančka občutka za našo dediščino.

Kino v Domu svobode

Na opustošenem območju okoli farne cerkve je deloval le še Kino Kajuh. Ker izgradnja novega namestnega kulturnega doma še ni bila končana, smo še dober mesec obiskovali ta nekdanji Slomškov dom, ki je v času izgradnje sodil med največje tovrstne domove v Sloveniji. Za ogled kulturnih prireditev je dvorana imela skupno 331 sedežev. Šoštanjski

Kino Kajuh pred porušitvijo leta 1975. V času nastanka je ta nekdanji Orlovski ponos sodil med največje Slomškove domove v Sloveniji. Na fotografiji pred kinom je njegov upravnik Viktor Kojc (zasebni arhiv Danila Čebula).

Orli so morali biti upravičeno ponosni nanj, ko so ga 18. avgusta 1929 posvetili in slovesno predali svojemu namenu. Še pol stoletja ni preteklo od njegove slovesne otvoritve, ko se je morala tudi ta veličastna kulturna ustanova umakniti gospodarskemu napredku. Iz njenega preddverja je skrivnostno izginila upodobitev Lova na srečo (*Jagd nach dem Glück*), odlična kopija dela slavnega nemškega slikarja Rudolfa Henneberga, ki je upravičeno prevzela vsakega obiskovalca kulturnega doma. In starejše generacije, ki so obiskovale kino v Šoštanju, to dobro vedo, saj so vsakič vedno znova občudovala to upodobitev, ki so jo imenovali tudi Apokalipsa. Tudi danes si Šoštanjčani radi priključijo v spomin to delo, ki so ga v preteklosti predvsem na nemškem govornem območju radi uporabljali kot motiv na razglednicah.

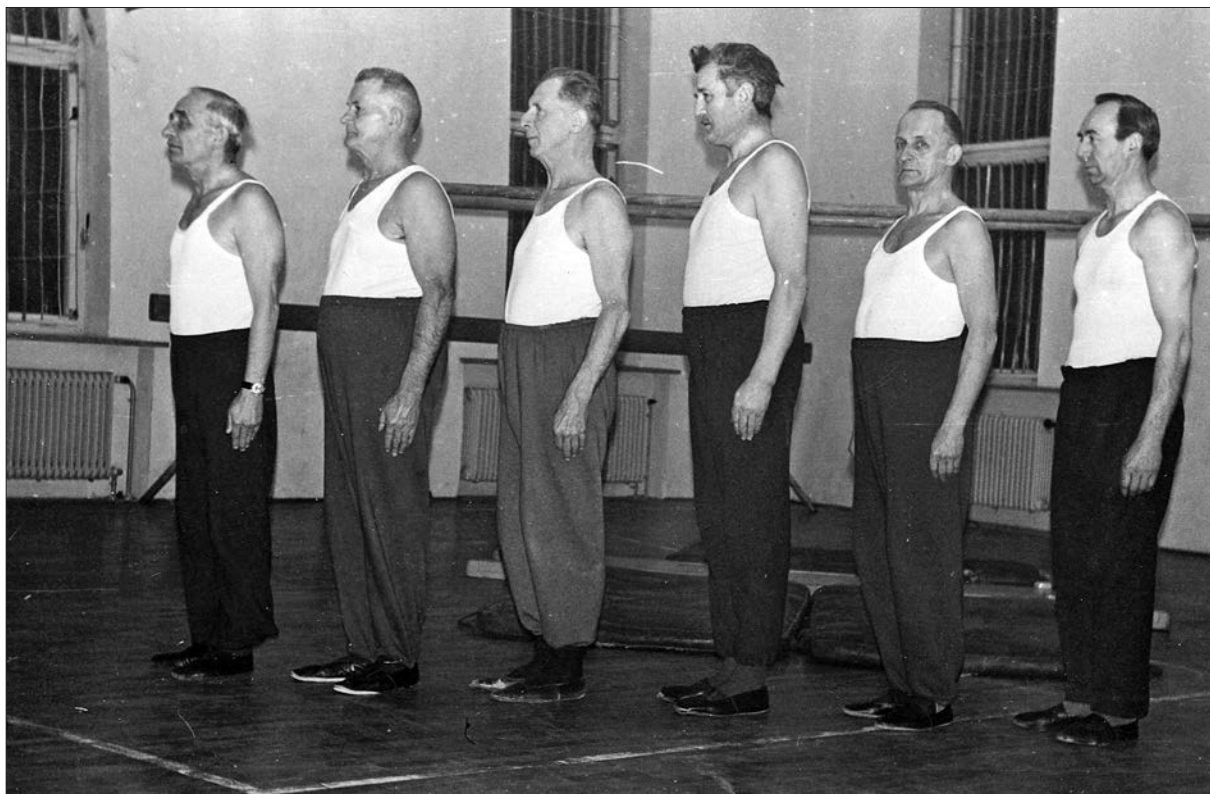
In skrivnostno kot je izginila, se je čez nekaj let vrnila na postajo milice v Velenju. Na vprašanje, zakaj danes krasi eno od velenjskih vil in ne avle kulturnega doma v Šoštanju, ni odgovora. V tem dogodku odseva odnos do mesta Šoštanj in njegovih prebivalcev, ki so 24. aprila 1975 po večkratnih popravkih projekta le prevzeli v upravljanje novi Dom kulture. Umestili so ga med Pako in Kajuhovim domom poleg bazena. Čast prvega nastopa je pripadla moškemu pevskega zboru iz Doline pri Trstu in tržaški folklorni skupini. Zamejske Slovence je s Šoštanjem povezoval naš rojak Karel Destovnik – Kajuh, po katerem se je imenovala osnovna šola v Padričah pri Trstu.

Šoli v Šoštanju

Mesto Šoštanj se je ponašalo z dvema osnovnima šolama. V času moje mladosti sta se imenovali po šoštanjskih narodnih herojih – Karlu Destovniku – Kajuhu in Bibi Röcku.¹⁹ In po njiju smo se mladi delili po svoji pripadnosti. Med šolama je bila zdrava tekmovalnost, ki se je merila predvsem na športnem področju. Rokomet in košarka sta bila v domeni osnovne šole Biba Röck, v odbojki pa so bolj blesteli »Kajuhovci«. V obeh šolah so se pod odličnim vodenjem učiteljev telesne vzgoje tako kalili kasnejši uspešni in vrhunski športniki iz naše doline. Tudi v orodni telovadbi sta imeli šoli veliko nadarjenih telovadcev, a je vendarle primat pripadal 1. osnovni šoli Karla Destovnika – Kajuha. Nasploh je bil poudarek na orodni telovadbi v preteklosti izrazitejši, saj je bil osnovni namen dvorane Partizan vzpodbujati orodno telovadbo in gimnastiko. Dokler si šoli nista zgradili novih lastnih telovadnic, smo si učenci obeh šol delili ta nekdanji Sokolski dom.

»V telovadnici je živel kot hišnik s svojo družino Karli Kočevkar, vrhunski desnokrilni rokometar in izvrsten telovadec, ki je svoje znanje v popoldanskem času prenašal na mlajše generacije«, se tega obdobja

¹⁹ Ivan Blaž Röck (partizansko ime Biba), udeleženec NOB (11. 11. 1914, Šoštanj – 6. 3. 1942, Maribor).

Sokolski dub je bil v Šoštanju konec šestdesetih let še prisoten. Na fotografiji, posneta leta 1968, od leve proti desni: Miloš Volk, Benjamin Fuks, Hubert Jakl, Ivan Novak, Riko Železnik in Anton Božiček (zasebni arhiv Danila Čebula).

spominja Rajko Zaleznik (1955, Šoštanj), nekdanji športni zanesenjak in današnji kulturni delavec.

Sam sem obiskoval 2. osnovno šolo Bibe Röcka, kamor so hodili še vrstniki iz Raven, Gaberk, Družmirja in Belih Vod, »Kajuhovci« pa so bili učenci iz Šoštanja (levi breg), Topolšice, Skornega-Florjana, Zavodenj in Lokovice. Ko so na Kajuhovi šoli ustanovili planinski krožek, sem se mu pridružil. Z lastnim zgledom je za planinsko vzgojo veliko postoril srčni ravnatelj Karli Kordeš.²⁰ Prve planinske poti je tu ubiral tudi kasnejši znani alpinist Marko Lihteneker.²¹

Za obe osnovni šoli je skrbelo mestno gospodarstvo, tovarna usnja za prvo, termoelektrarna za drugo. Obe šoli sta se po drugi svetovni vojni povečali za prizidek in telovadnici. Pred tem smo poleg telovadnega doma Partizan skupaj uporabljali še stadion v Širokem, ki je bil tudi s pomočjo učencev vedno vzorno urejen in se je ponašal z lepo atletsko stezo. Pomoči gospodarstva lokalnemu okolju so rekli družbena odgovornost, ki pa je bila neke vrste kompenzacija njegovih negativnih vplivov v okolju.

Ker sta šoli stali na območju rudarjenja, so morali za njuno širitev pridobiti tako imenovani reverz, kar je določalo status začasnosti objekta. Zaradi posledic rudarjenja so se pričele pojavljati večje poškodbe na osnovni šoli Bibe Röcka. Na območju Cankarjevega naselja so bili prisiljeni porušiti že tri stanovanjske bloke, preostale pa so utrdili s kovinskimi povezavami. Porušili so tudi že nekaj odkupljenih stanovanjskih hiš v naselju. Poškodbe šole so privedle do vprašanja varnosti in izgube uporabnega dovoljenja. Posledice intenzivnega rudarjenja, ki je sredi osemdesetih let doseglo rekordnih 5,1 milijona ton izkopanega premoga, so ogrozile tudi progo med Šoštanjem in Velenjem ter največjega odjemalca premoga – Termoelektrarno Šoštanj.

Šport, naš ponos

Mesto Šoštanj je bilo vselej mesto športa, na tekme naših športnikov smo nestrpnost čakali. Barve našega mesta so zastopali nogometaši Usnjarja, Košarkarski klub Elektra in Rokometni klub Partizan Šoštanj. Tekme na domačem terenu so privabile veliko gledalcev, ki so huronsko podpirali svoje športnike. V veliki večini so bili to domači fantje, ki so zrasli v vrhunske igralce. In prav zaradi njih smo vedeli, kam se odpraviti ob sobotah in nedeljah. Vzdušje na rokometnem

²⁰ Karel Kordeš, ravnatelj, pedagog (11. 11. 1927, Slivnica pri Mariboru – 12. 8. 1991, Velenje).

²¹ Marko Lihteneker, slovenski alpinist (21. 9. 1959–21. 5. 2005, Everest).

Tovarna usnja je skrbela za šolo KDK, ki se je povečala za prizidek (zasebni arhiv Danila Čebula, avtor fotografije Marjan Tekauc okoli leta 1965).

igrišču, kjer so igrali tudi košarko, je bilo neverjetno. Ob derbijih so bile tribune polne do zadnjega kotička. V Šoštanju smo imeli desetletja priložnost gledati najboljše slovenske ekipe košarkarjev in rokometashev. Eno sezono nam je bilo dano tudi uživati v drugi jugoslovanski rokometni ligi. Veliko vzornikov smo imeli takrat na dlani. Med tednom smo spremljali njihove treninge in modrovali o prihajajočih derbijih. Obračuni z Mehaniko iz Metkovičev, Slovanom iz Ljubljane in Beti iz Metlike bodo za vedno ostali v spominu ljubiteljev športa v Šoštanju. Zelo vroče pa je znalo biti tudi na stadionu v Širokem, še posebej ko so prišli v goste nogometaši z Ljubnega.

V sedemdesetih letih, ki so bila športno zelo plodna, so v Širokem svojemu namenu predali lepo urejeno trimstezo, ki je od vile vodila po gozdu. Radi smo se podajali po tej razgibani stezi s številnimi postajami in se ob koncu pogosto zadržali v vili. Najprijetneje smo se počutili v kmečki izbi takoj ob vhodu. In ta dostopnost se nam je takrat zdela povsem samoumevna. Današnje generacije so za vsa ta ugodja žal prikrajšane, kajti znamenita Vila Široko je postala zasebna last. Presenečenje ob tem je bilo veliko, saj so zagotovila in prizadevanja Občine Šoštanj napovedovala povsem drugačen razvoj dogodkov. Je pa odprodaja Vile Široko leta 2017 resno opozorila tudi na stanje vrednosti nepremičnin v našem mestu.

Ker so v preteklosti tekme naših športnikov potekale pod milim nebom, so bili igralci večkrat izpostavljeni zelo zahtevnim igralnim pogojem. Zato je bila potreba po izgradnji dvorane pogosto izpostavljena kot nujnost za ohranjanje športa v Šoštanju, kar je kasneje postal tudi pogoj. Ob vsaki večji investiciji v termoelektrarno je to postalo aktualno, pa vendar nikoli realizirano. Zelo všečna in smiselna je bila ideja pokritega rokometnega igrišča v povezavi z garderobnimi prostori pod nekdanjim sodiščem. S ča-

som smo ravno zaradi neustreznih igralnih pogojev v Šoštanju izgubili rokomet, ki se je preselil v Rdečo dvorano Velenje in se v sezoni 1990/91 preimenoval v Šaleški rokometni klub. Danes je šoštanski rokomet del zgodovine Rokometnega kluba Gorenje.

Več sreče so imeli košarkarji Elektre, ki so po temeljiti prenovi telovadnice pri osnovni šoli Biba Röck pridobili kvalitetno športno dvorano, primerno za igranje košarke in odbojke. Prav odbojkarji kluba Šoštanj Topolšica so v letih 2004–2006 posegali po najvišjih državnih naslovih.

Razvoj dogodkov

Seveda pa v Šoštanju ni bilo vroče samo na športnih dogodkih, zelo pogosto je bila temperatura v Sindikalnem domu še dosti višja. Razprave v osemdesetih letih, ko so prihajali predstavniki Občine Velenje in naznanjali nadaljnje razvojne korake, so bile zelo burne. Prebivalci so za stanje v mestu pogosto krivili Občino Velenje, ki je bila vedno v soglasju z rudarsko panogo, na kateri je temeljil razvoj Velenja. V veliki večini so bile te razprave posvečene nadaljnjim projektom Rudnika Velenje, ki je svojo prihodnost gradil na zahodnem delu doline, kar je pomenilo izbris mesta in nadaljevanje njegove aktivnosti v smeri Topolšice. Vizija razvoja mesta, utemeljena že davnega leta 1962, je bila na dobri poti uresnitve. Javna razprava o odpiranju jame Šoštanj se je pričela februarja 1987. Obravnavali so potrebe po ukinjanju in selitvi raznih uradov v Velenje, izgradnjo termoelektrskih objektov tako rekoč v samem mestu in usodo šolstva, ki ga v potopljenem mestu skoraj ne bomo več potrebovali. Skrajnost načrtovanih posledic rudarjenja se je najbolj kazala v predlogu urbanističnega projekta, po katerem bi mesto Šoštanj pridobilo celo pristan, s pomočjo katerega bi premoščali vodno površino in

dostopali do odrezanih naselij. Med letoma 1976 in 1984 so v ta namen že zgradili severno obvoznico, ki je povezala vse zaselke na severu doline med Škalami in Topolšico.

Šoštanjčani, predvsem starejša generacija, so se načrtovanim posegom vselej upirali, a sčasoma je tudi to bledelo. Mlajša generacija se ni vključevala v dogajanje in ga je raje opazovala od strani ali pa se je preprosto odselila. Tako ravnanje je treba razumeti. Vprašanje delovnih mest v energetiki in njihove privilegiranosti je bilo vedno zelo pomembno in je vnaprej onemogočalo vsakršno argumentirano razpravo.

Eden najglasnejših kritikov stanja je bil veliki šoštanjski kulturnik Viktor Kojc,²² ki se je na zborih krajanov aktivno vključeval v razpravo ter o dogajanju kritično pisal v slovenske časopise *Delo*, *Večer* in *Celjski tednik*. Politika ga je želela utišati, doseči neobjavo njegovih prispevkov, vendar zaman. Uredniki časopisov so vedeli, da ti prispevki odražajo realen pogled na stanje v prostoru, se pravi resnico. Imenovali so ga celo »šoštanjski Tanjug«. Sodil je med ljudi, ki so v zgodovini našega mesta pustili neizbrisno sled, za kar mu moramo biti vselej hvaležni. Za zasluge je bil leta 2000 posthumno imenovan za častnega občana.

Na srečo se snovalcem vizija razvoja doline ni izšla v celoti, prav tako čas ni bil več zaveznik tako agresivnih dejanj. Ker v mesto, ki je zaradi posledic rudarjenja izgubilo že veliko objektov, ni bilo več mogoče umeščati novogradenj, se je bilo veliko nekdanjih prebivalcev prisiljeno preseliti drugam, pretežno v Velenje, kjer so gradili stanovanjske bloke predvsem za zaposlene v energetiki. Skupno število odkupljenih in pretežno že porušenih objektov s strani premogovnika v Šoštanju in Metlečah do leta 1999 je bilo 155, je mogoče prebrati v Seherjevi *Zgodovini premogovnika Velenje 2*. Posledice energetske dejavnosti, ki so močno vplivale na kakovost zraka in stanje voda, so privedle do izumiranja naravnega okolja, saj je žveplov oksid uničil veliko gozdov v dolini. Kako je vse skupaj vplivalo na naše zdravje, nismo izvedeli nikoli. Leta 1987 je v Velenju prišlo do velikega protestnega shoda, na katerem je bilo odločno opozorjeno na ekološke posledice, ki so z uničenjem gozdov najbolj prizadele območje Zavodenj. Gospodarstvo se je takrat odgovorno odzvalo, pričelo izvajati ustrezne sanacijske ukrepe in s tem omogočilo lasten nadaljnji obstoj.

Spremembe pred vrati

Leta 1990 so našemu mestu na osrednji trg vrnili kip Marije, njegove zaščitnice pred poplavami. Otvaritev spomenika je privabila veliko množico od blizu in daleč, saj nam je to dejanje resnično veliko pomenilo. »Vrnjeno, kar jim je bilo odvzeto«, je slovesnost

ob vrnitvi kipa povzel osrednji časopis iz naše doline *Naš čas*. Zgodba o usodi tega kipa skozi stoletje kaže na turbulentnost časa in političnega enoumja. Dejanje ponovne postavitve je bilo svojevrstna napoved družbenih sprememb, ki so resnično sledile leto kasneje.

Rojstvo nove države

Tako je mesto Šoštanj leta 1991 izobesilo že peto državno zastavo. Nova država, ki je dala prebivalcem veliko optimizma, je pomenila novo priložnost, novo upanje, nov zagon. Tudi v Šoštanju smo močno čutili to vseslovensko navdušenje. Samostojna Republika Slovenija je tako 29. maja 1994 razpisala posvetovalni referendum o ustanavljanju novih občin. Krajevne skupnosti, ki so danes sestavni del občine Šoštanj, so z 58 % ZA podprle referendum in jasno izrazile željo, da gre občina Šoštanj naprej po lastni poti. Da smo bili edini, ki smo se v nekdanji občini Velenje odločili za lastno pot, potrjuje pogosto prisotno mnenje med prebivalci o našem statusu v nekdanji skupni občini Velenje. Dolgoletna tajnica krajevne skupnosti Šoštanj gospa Milojka Plamberger (1946, Šoštanj) je marca 2021 potrdila mojo domnevo, da je mesto Šoštanj ustanovitev lastne občine podprlo s presenetljivo visoko 90-odstotno podporo. Sporočilo prebivalcev Šoštanja ne bi moglo biti jasnejše.

Ker vsako pot na svoje običajno spremljajo procesi razdruževanj in visokih pričakovanj, je tudi ustanavljanje naše občine zaznamoval ozemeljski spor, imenovan Preloge. Veliko prebivalcev novoustanovljene občine je odločno menilo, da so Preloge zgodovinsko vselej pripadale Šoštanju in ne Velenju, kot je določala delitvena bilanca. Čeprav sta bili v državni zbor kar dvakrat vloženi pobudi za priključitev spornega ozemlja občini Šoštanj, do revizije delitve ozemlja ni prišlo. V času nujno potrebne enotnosti nove občine Šoštanj za pridobitev ozemlja se je iz nje želela izločiti in iti na svoje ena od pomembnih krajevnih skupnosti. Epilog teh sočasnih prizadevanj v državnem zboru je bil dvakratni neuspeh.

»Izguba« Prelog je bila boleča ter jo lahko bolj kot pomanjkanju zgodovinskega spomina pripišemo neizkušenosti in dolgoletni politični abstinenici tega prostora. Čeprav je imela popotnica nove občine svoj madež, je bila odločitev prebivalcev za lastno občino še kako pravilna in je za območje celotne občine Šoštanj pomenila korak v pravo smer. Imamo lepo razgibano občino, ki s svojimi devetimi krajevnimi skupnostmi daje možnosti gospodarskega razvoja ter nas v svoji različnosti bogati in povezuje.

Usode

Konec leta 1991 je naša nova država sprejela Zakon o denacionalizaciji, s čimer je želela popraviti krivice, ki jih je povojna Jugoslavija z zakonom o na-

²² Viktor Kojc, pedagog, slikar, kipar (13. 3. 1925, Šoštanj – 2. 8. 2000, Šoštanj).

cionalizaciji povzročila svojim državljanom. S tem se je pričel dolgotrajen postopek, ki je na eni strani popravil veliko krivic, na drugi pa ustvaril nove. Šoštanj sodi med tista slovenska mesta, v katerih je bilo v povojnem času veliko podržavljene lastnine. Največje zaplembe so se nanašale na nekdanje lastnike usnjarne Woschnagge in njihove prokuriste, na meščanske družine, posestnike in obrtnike ter druge nasprotnike novega družbenega reda. Prav tej strukturi prebivalcev gre zasluga za povzdig trga Šoštanj v mesto leta 1911. Postopek vračanja je bil dolgotrajen in je odpiral stare rane, mnogi razlaščenci zaključka postopka niso dočakali. Se je pa pogled na to generacijo Šoštanjčanov pričel polagoma spreminjati. Vedno več je bilo ljudi, ki so na dogajanje v preteklosti ponujali drugačen pogled in s tem določenim posameznikom ponovno nadeli človeški obraz. K temu so pomembno pripomogli tudi Klepeti pod Pustim gradom v našem usnjarskem muzeju. Kot tajnik gasilskega društva Šoštanj – mesto sem bil nekaj let v stiku s Hubertom Haukejem, nekdanjim poveljnikom našega društva in medvojnim županom Občine Šoštanj. Tako sem imel priložnost spoznati povojno usodo pomembne družine našega mesta. Za priznanje prispevka njegove družine pri razvoju gasilstva v Šoštanju, ki sem ga poudaril v odgovoru na njegovo pismo iz leta 1990, se je zahvalil za zadoščenje in priznanje, ki ga je dobil kot starec in brezdomec.²³

Po končanih denacionalizacijskih postopkih so se za vrnitev v naravi odločili le redki razlaščenci. Od nekdanje podobe mesta je ostalo zelo malo. »Tudi če bi ostalo, ne bi govorilo več v jeziku moje mladosti. Kaj bi potem žaloval«, je nekdanji Šoštanjčan Janez Žmavc²⁴ opisal svoje občutke v knjigi *Otok Walchere (Mladost v mojem Šoštanju)*. Podobne občutke so najverjetneje delili še marsikateri naši rojaki. Zaradi dolgotrajnosti denacionalizacijskih postopkov so bili mnogi prebivalci prikrajšani za priložnost, ki jo je ponujal stanovanjski zakon o nakupu nepremičnin iz leta 1991, imenovan Jazbinškov zakon, po katerem je bilo mogoče nepremičnino kupiti po razmeroma nizki ceni.

Zaradi zapletenosti novih lastniških razmerij so tako nekoč ugledne meščanske hiše danes še vedno blede senca nekdanje moči in lepote, kar nam ne more biti v ponos. S temi objekti pogosto rešujemo socialni status prebivalcev našega mesta.

Graščina nad mestom

20. decembra 1997 Šoštanjčani ne bomo pozabili, saj je v nočnih urah zagorelo na graščini. Graščina nad mestom, imenovana tudi grad Turn, je že stoletja

pomemben del podobe tega prostora. Njena vloga se je s stoletji spreminjala. Po požaru spodnjega gradu Amthaus leta 1734 je bil sedež oblasti preseljen v ta objekt, ki je do takrat služil kot grajska kašča. V letih pred prvo svetovno vojno je graščina služila tudi kot hotel, dokler je Woschnaggi leta 1920 niso preuredili v stanovanja za svoje delavce. Po požaru leta 1997 je bilo ostrejšje popolnoma uničeno, nižje ležeči stanovanjski predeli prav tako, saj so bile potrebne velike količine vode za pogasitev ognja. Pogosto opominjanje gasilcev, da je objekt težko dostopen za intervencijo, da je skrb za njegovo požarno varnost zelo slaba in da nenadzorovane poselitve objekta v podstrešnem delu pomenijo veliko grožnjo, se je za ta zgodovinski objekt pokazalo kot pogubno. Za mnoge generacije Šoštanjčanov, ki so živele v graščini, je bila to rojstna hiša. Zato je bila navezanost nanjo zelo osebna, tako da jih je požar močno prizadel. Odločitev o njeni prihodnosti je bila nekaj časa negotova, dokler se ni lastnik, Republiški stanovanjski sklad, odločil za njeno obnovo. Danes ponovno ponosno dominira nad mestom in pozdravlja obiskovalce, ki prav z njo vzpostavijo prvi stik.

Zaton naše usnjarne

Na pragu novega tisočletja je mesto Šoštanj doletela težka preizkušnja, ki si je predhodne generacije Šoštanjčanov ne bi mogle nikoli zamisliti. Po 211 letih delovanja se je matično podjetje Industrija usnja Vrhnika odločilo zapreti obrat v Šoštanju, s čimer bi po njegovem rešili ostali usnjarski industriji na Vrhniki in v Šmartnem pri Litiji. Enota v Šoštanju je zaposlovala 330 delavcev. Izjemna tradicija, prepoznavna v blagovni znamki usnja iz Šoštanja, je tako postala prva žrtev dokončnega slovesa slovenskega usnjarstva, ki je danes ostalo zgolj žalosten spomin na to, da smo tudi Slovenci znali izdelovati zelo kvalitetno usnje. Samo odgovornemu odnosu organiziranih posameznikov, združenih pod okriljem naše občine, in veliki podpori krajevne skupnosti Šoštanj gre zahvala, da je na mestu usnjarne zrasel Muzej usnjarstva na Slovenskem, ki bo znal tudi prihodnjim rodovom pričati o tem, kako smo v Sloveniji in tu pri nas v Šoštanju izdelovali vrhunsko usnje. Vonj usnja iz Šoštanja je ena naših največjih zgodb, ki je ustvarila naše mesto, njegovo prepoznavnost in ugled. V Muzeju usnjarstva na Slovenskem v Šoštanju si prizadevajo poleg usnjarske tradicije Šoštanja predstaviti celotno slovensko usnjarstvo. Dokončanje druge faze projekta bi moralo nujno postati del strategije Občine Šoštanj. Izguba te težko pridobljene priložnosti pa bi bila naša velika napaka.

Prehod v novo tisočletje

Kot da gospodarskih pretresov zaradi zaprtja usnjarne leta 1999 ni bilo dovolj, je bilo to leto uso-

²³ Arhiv PGD Šoštanj – mesto. Dopis Hubert Hauke, 25. oktober 1992, št. 133/92.

²⁴ Janez Žmavc, slovenski dramatik, dramaturg in knjižničar (6. 10. 1924, Šoštanj – 17. 3. 2019, Slovenj Gradec).

*Grajski Šoštanj – prvi stik z obiskovalci mesta
(zasebni arhiv Danila Čebula, avtor fotografije Aleksander Kavčnik leta 2020).*

dno tudi za zaprtje oddelka Elkroj v Šoštanju, ki je celotno proizvodnjo preselil v Nazarje. Podjetje, ki bi lahko nudilo zaposlitev 200 delavkam, je zaradi težkega gospodarskega položaja na trgu zaprlo obrat v Šoštanju. K temu so po mnenju razočaranih šoštanjskih delavk pripomogla tudi notranja trenja in neuspešno pravljanje z nekdanjim vodstvom. Stavba tovarne je tako samevala, dokler je ob izgradnji bloka 6 niso odstranili za potrebe industrijskega dvorišča. Mesto je s tem izgubilo zelo pomemben objekt, ki je ločeval urbani del mesta in termoelektrarno. Tega prehoda po izgradnji bloka 6 ni več, saj je termoelektrarna z velikimi koraki (dobesedno) vstopila v mesto Šoštanj.

Z vidika ugašajočega gospodarstva v našem mestu smo lahko samo upali, da nam bo novo tisočletje dalo nov zagon, novo priložnost, novo upanje. Ne nazadnje se je takšna priložnost ponujala na nadomestnih županskih volitvah, saj je prvi župan naše občine dr. Bogdan Menih²⁵ preminil po težki bolezni.

Leta 2002 je Premogovnik Velenje pridobil novo koncesijsko pravico za pridobivanje premoga, po ka-

teri je bila iz pridobivalnega območja izločena jama Šoštanj. To, za Šoštanj izjemno pomembno dejstvo ni pomenilo samo preživetja mesta, temveč mu je bila končno dana možnost nadaljnega razvoja.

Eno od zelo pomembnih vprašanj v Šoštanju je bilo vprašanje šolstva, ki je bilo zaradi znanih težav na razpotju. Po kateri poti naprej, so se močno kresala mnenja med zagovorniki enakih možnosti, ki naj bi jih nudila ena nova moderna šola, in ohranitvi-jo dveh javnih zavodov, ki nudita zdrav tekmovalni duh in večjo prijaznost do učencev ter utrjujeta ugled in moč mesta. Na koncu je bila ustanovljena nova skupna šola. V Šoštanju smo tako porušili kar dve osnovni šoli in na prostoru nekdanje Kajuhove šole leta 2005 zgradili novo Osnovno šolo Šoštanj. Cena izgradnje nove šole je bila ob poružitvi stare tudi izguba Lesne industrije Šoštanj, ki je po besedah Ivana Štvarnika (1939) iz Raven pri Šoštanju zaposlovala 73 delavcev. Po preselitvi v Velenje je kmalu zatem dokončno ugasnila.

Na mestu nekdanje osnovne šole Biba Röck je zrasel novi Vrtec Šoštanj, ki je po vsebini in arhitekturi dostojen naslednik nekdanje šole. Prostor dodatno bogati vrhunsko obnovljena Vila Mayer z vrtom in odlično vsebinsko zasnovo. Tudi zaradi tega je bila

²⁵ Bogdan Menih (vzdevek Danči), zdravnik, družbenopolitični delavec (7. 10. 1938, Topolšica – 18. 8. 1999, Topolšica).

Muzej usnjarstva na Slovenskem je poklon številnim generacijam usnjarjev, ki so tu živeli in ustvarjali (zasebni arhiv Danila Čebula, otvoritev muzeja 19. 11. 2009, avtor fotografije Blaž Verbič).

izguba osnovne šole za nas, nekdanje učence, nekoliko lažje sprejemljiva.

Prostor, ki je že bil obsojen na potop, je danes eden najlepših v mestu in kliče po nadaljnjih korakih prenove, ki bo vključila okoliške objekte, začeni s staro telovadnico in nekdanjim okrajnim sodiščem.

TEŠ 6 je postal sinonim

Izločitev jame Šoštanj je bila za mesto izjemnega pomena in je sprožila njegovo smelejše načrtovanje prihodnosti ter odprla pot tudi drugačnim pogledom na prihodnost energetike v dolini. Tak pogled, ki si ga še pred nekaj leti ni bilo mogoče zamisliti, so si jeseni 2005 dovolili na strateškem forumu v Vili Široko, na katerem so najvidnejši predstavniki gospodarstva in politike prvič razmišljali o koncu rudarske zgodbe naše doline. Zavedali so se, da bo pot prestrukturiranja dolga in da je treba o prihodnosti pričeti razmišljati takoj. To zelo smelo in vizionarsko razmišljanje je odpihnili veter političnih sprememb; ta je edini način preživetja doline videl v nadaljevanju rudarjenja, ki bo zagotavljalo energent novemu bloku termoelektrarne v Šoštanju, imenovanemu blok 6.

V času, ko se je pričelo široko svetovno zavedanje o potrebi prehoda v brezogljnično družbo, smo v Šaleški dolini prav v termoelektrarni videli edino pot. Pričelo se je novačenje in pridobivanje podpore projektu, ki pa v slovenskem prostoru ni naletel na

odobranje. Celo več, naletel je na veliko nasprotovanje, zato je bila prav pridobitev podpore lokalne skupnosti zelo pomembna in odločilna. Veliko vseh obljub je bilo izrečenih o priložnostih, ki jih bo ta investicija prinesla naši dolini in občini Šoštanj, ki je za gradnjo objektov zunaj industrijskega območja sprejela pomembne prostorske dokumente in s tem soodgovornost za posledice teh odločitev.

Priložnosti za trajno ureditev denarnega nadomestila oziroma rente za vse posledice, ki jih povzroča prisotnost tega gospodarstva, nismo izkoristili; prav tako ne možnosti vpliva na lokacijo gradnje, njeno moč in posledično višino objektov. Zaključek gradnje bloka 6 je pospremil izid knjige *Nepotešeni*, v kateri je avtor Primož Cirman razgalil vse stranpote tega projekta, ki še danes dviguje prah in še ni doživel zaključka sodnega epiloga.

Tudi ime našega mesta je zaradi dogajanja okoli gradnje v slovenskem prostoru neupravičeno pridobilo negativen prizvok, za izbris katerega bo moralo preteči veliko časa, treba pa bo vložiti še veliko truda.

Doživeli smo stoto obletnico

V senci teh zelo odmevnih dogodkov je leta 2011 mesto Šoštanj slavilo sto let, odkar je cesar Franc Jožef podpisal akt o ustanovitvi mesta Schönstein. Praznovanje, ki je bilo karseda slovesno in vsebinsko bogato, se je končalo z veliko proslavo na trgu, ki so

Gregor Woschnagg in Lotti Kliment ponovno v mestu svoje mladosti (zasebni arhiv Danila Čebula, avtor fotografije Aleksander Kavčnik leta 2011).

se je udeležila vsa društva in krajevne skupnosti naše občine. Vabilu na proslavo se je odzval tudi Gregor Woschnagg,²⁶ član najzaslužnejše družine za povzdignjenje trga Šoštanj v mesto. Obletnice mesta so bile vedno priložnost, da si nastavimo ogledalo in se povprašamo, po kateri poti naprej. Odgovor na takratno dilemo ponuja današnji čas, ki je bil vedno neizprosni razsodnik naših odločitev in dejanj.

Zaključek

Sobivanje mesta z energetiko nam je usojeno že več kot 60 let. V spominu nam ostajajo časi dobrega sodelovanja in delovnih mest ter časi, ko je bilo breme vpetosti tega gospodarstva preveliko. Tudi v prihodnosti, ko bo rudarjenje del spomina, bodo na tej industrijski lokaciji najverjetneje pridobivali elektriko, na drugačen način in z okolju sprejemljivejšim energentom. Tudi termoelektrarna mora v to

obdobje vstopiti v novi podobi, ko ne bodo imeli več mesta trajno zaustavljeni bloki z visokimi dimniki in hladilnimi stolpi. Pritisk na mesto, ki ga povzročajo ti energetske objekti, je treba nujno omiliti. Ponujena vizija prihodnosti 50-letnega hladilnega stolpa, v katerem bodo aktivnosti potekale v kar 18 etažah, je ponovno zabrisala mejo med utopijo in realnostjo. Jemlje nam čas in energijo ter nas oddaljuje od bistra in realnih priložnosti. Lokalna politika mora modro ubirati poti med interesom gospodarstva in prebivalcev. Odločitve, ki škodujejo tu živečim, niso več sprejemljive. Nasprotovanje Občine Šoštanj namernemu sežigu odpadkov v termoelektrarno začuje nov odnos, ki je pravilen in pošten do prebivalcev.

Vrednote tu živečih, ki so v preteklosti še bili pripravljeni vztrajati kljub slabemu odnosu gospodarstva do okolja, so se pričele spreminjati. Mlajša generacija ne želi živeti v okolju, ki jim ne nudi zaposlitve, in v senci ogromnih industrijskih objektov, ki jih v zimskem času še odenejo v večurni hladen plašč industrijskih izpuhov. In v vsej svoji absurdnosti prav termoelektrarna krajanom dviguje že tako visoko ceno ogrevanja.

Mladi želijo živeti v lepem in urejenem okolju, kot živijo njihovi vrstniki po različnih krajih naše domovine. Zato so se mnogi odločili za odprodajo nepremičnin in ob tem spoznali neizprosni trg, ki še kako razume vpetje mogočnega industrijskega kompleksa v mestno okolje. Razvrednotenje nepremičnin v našem mestu je odraz tega stanja, prodaja nepremičnin pa močno vpliva na spreminjanje socialne slike mesta, ki ga je vedno težje prepoznati. Duša mesta nam vedno bolj uhaja. Je sploh še mogoč izhod iz tega stanja?

Če smo si ob slovesnem praznovanju stote obletnice mesta še upali razmišljati o pravi poti, ki jo ubiramo, o prihodnosti, ki jo bo prinesla izgradnja bloka 6, je deset let po tem dogodku stanje zelo drugačno. Velike obljube o priložnostih so izpuhtele, razočaranje je bilo veliko.

Soočiti se je treba z dejstvi in reševanje stanja prepustiti tistim, ki imajo sanje in vizijo; tistim, ki se vidijo v tem mestu tudi v prihodnjih desetletjih, ko bo rudarska zgodba del spomina, šaleška jezera pa magnet za slovensko in tujo javnost. Prehod v brezogljično družbo se bo zgodil z nami ali brez nas. Zmagovalci pa so vedno tisti, ki pravočasno začutijo in izkoristijo priložnost. In ta čas je tukaj in zdaj.

Šoštanj je zgodovinsko mesto, ki ima obiskovalcem kaj pokazati in se ima s čim ponášati. Kadra, ki to zna, ima dovolj. Izzivi na tem področju so veliki. Omogočimo ljudem, ki jim je mar, da uresničijo svojo vizijo. Avtocestna povezava, ki nam bo ponovno odprla vrata v širni svet, bo tudi nam prinesla novo priložnost. Ali bomo čez desetletje povabili mimo vozeče popotnike na obisk dvorca v Ravnah ali zgolj njegovih ruševin, bo o nas povedalo veliko.

Obiskovalci našega mesta opazijo pridobitve v

²⁶ Gregor Woschnagg, avstrijski diplomat, rojen 1939 v Bernu (Švica), živi na Dunaju.

Prostor, žrtvovan za energetske razvoj, si zasluži novo priložnost (zasebni arhiv Danila Čebula, avtor fotografije iz leta 2021 Danilo Čebul).

prostoru, ki se odražajo v urejenosti osrednjih mestnih trgov, ter si z občudovanjem ogledajo novi vrtec ali podružnično glasbeno šolo. Tisti, ki živimo v njem, se zavedamo teh pridobitev, vemo pa tudi, da dušo in utrip mestu dajo njegovi prebivalci. In prav zato je mesto Šoštanj na veliki prelomnici. Prebivalci tega 110-letnega mesta se v njem počutimo vedno bolj tuje, pogrešamo nekdanje someščane, sosede in mestni utrip – vse tisto, kar je mesto ponujalo v preteklosti.

Ozrmo se na mesta, s katerimi smo ubirali enakovredne poti ali jim bili morda celo vzor, in si nastavimo ogledalo. Vrniti mesto Šoštanj v njihovo družbo, bi morala biti naša osnovna dolžnost in naš največji izziv. Temelji našega mesta, ki so jih ustvarili nekdanji prebivalci, so še vedno zelo čvrsti.

Življenje vedno ponuja priložnosti, ki jih lahko izkoristimo ali pustimo, da nas zaobidejo. Samo prave odločitve so nas postavile v družbo slovenskih mest. In morda bomo Šoštanjčani nekoč v prihodnosti ponovno vredni zapisa iz davnih let: »Kdor ne verjame, da je moj rojstni kraj res tako lep in mikaven, kakor sem ga opisal, naj si ga ogleda sam in ne bo mu žal niti pota niti stroškov!«²⁷

LITERATURA

- Aplinc, Miran: *Letalstvo v Šaleški dolini*. Velenje: Muzej Velenje, Muzej usnjarstva na Slovenskem, 2016.
- Avberšek, Milena in Gorogranc, Teodor: *Ekološke in socialne posledice ugrezavanja v Šaleški dolini*. Titovo Velenje, 1989 (tipkopis diplomske naloge).
- Bezljaj, Leopoldina: Lesna industrija in prometne poti skozi čas. *Zbornik občine Mislinja*: Mislinja: Občina, 2011.
- Cirman, Primož: *Nepotešeni. Naložba stoletja ali rop stoletja?* Mengeš: Založba Ciceron, 2017.
- Kojc, Viktor: *185 let Tovarne usnja Šoštanj 1788–1973*. Šoštanj: TUŠ, 1973.
- Seher, Anton: *Žgodovina premogovnika Velenje*, 1. in 2. knjiga. Velenje: Premogovnik, 1995, 1998.
- Štrbenk, Emil in Ževart, Mojca: *50 let luči za Slovenijo*. Šoštanj: TE-Šoštanj; ERICO Velenje, 2006.
- Vošnjak, Josip: *Navzgor – navzdol*. Celovec: Mohorjeva družba, 1909.
- Vošnjak, Josip: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica, 1982.
- Žmavc, Janez: *Otok Walcheren. Mladost v mojem Šoštanju*. Slovenj Gradec, Šoštanj: Cerdonis in Zavod za kulturo, 2005.

²⁷ Vošnjak, *Spomini*, str. 594.

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)